

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

1

*Kalevlaste Maleva juhte nõupidamisel Peipsi järve kaldal
Petški lähedal detsembris 1919.*

JAANUAR

» 1938 «

RAAMATUKAUPLUS
KLUGE & STRÖHM

Asutatud 1813. a.

Tallinn, Pikk 9 ● Telefon 429-46

Raamatuid iga teaduse alal

eriti välismaa kirjandust

saksa, vene, prantsuse ning inglise keeltes.

*Teaduslikku, majanduslikku, sõja ja ilu-
kirjandust, raamatuid keelteõppimiseks,
ajaloolisi raamatuid.*

*Tellimisi sise- ja välismaa raamatutele ja
ajakirjadele täidetakse kiirelt.*

Nõudke vastavaid hinnakirju hinnata!

Võõrkeelne laenuraamatukogu.

M. Judeikin & Pojad

PUUEKSPORT

TALLINN, UUS SADAMA 11

Alati kõige rikkalikum
valik ja soodsam
ostukoht

Raua,
Terase,
Pudu ja
Ehitustarvete
kaupades on

K.-m.

S. Gordin & Vennad

Pärnus, Tallinna maantee 9. Tel. 152

NAHKA

saapatalla-, voodri- ja pealishahka. Pastla-, sussi-, raag- ja juhtnahka.

Jalanõusid sügiseks, nahast ja kummist, jalan-
tehastelt „Globus“, „Põhjala“, „Quadrat“.

Viltjalanõusid Tartust, Hoppe & Ko. tehastest.
Toakingi vildist ja nahast (käsitöö).

Säärsaapaid, mida vajab kalur ja jahimees.

Nahakaupa — hobuseriistu, rihamu, roomasid,
tööpõlli, kindaid jne.

Kingsepale ja sadulsepale: niiti, naelu, haake.
saapatikke, saapasilmi, viltsi ja muud.

Müük suurel ja väikesel arvul. Jällemüüjatele
vabriku hindadega

N. BÖSTROV

VENETURG 1 — TELEFON 313-13.

Kuuse & Siilmann

□ Raadioaparaatide esindus □

Tallinn, Kullasepa 4, telef. 474-21

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JAANUAR 1938

NR. 1 (16)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

2. Jalaväepolgu lahinguid Valga-Irboska raudtee vallutamiseks.

Major V. Jakobson.

Võru-Petseri operatiivgrupi juhi polk. V. Puskar'i direktiivi kohaselt 28. jaanuarist 1919. a. pidi 2. Jalaväepolk 29. jaanuari õhtuks väljajõudma: paremal teotsev II pataljon — Viluste, Veriora rajooni ja vasakul teotsev I pataljon — Tegova, Treski ümbruskonda. I pataljoni ülesandeks oli seejuures lõhkuda ära Valga-Pihkva raudtee idapool Petserit. Seda muidugi eesmärgiga, et tõkestada punaväe taandumist ning evakueerimist Pihkva suunas.

Seni olid 2. polgu huvitavad ja omapärased tiiblahingud arenenud meile kõigiti edukalt ning soodsalt. Vastane taandus kogu aeg. 30. jaanuari õhtuks jõudsid ning asusid polgu osad: II pat. — Huule, Kaamnitsa ja I pat. — Kahkva, Tegova, Treski külladesse. Kaamnitsa küla vallutamisel meie jalamaakuulajate komando poolt jätsid pu-

nased, viies kaasa haavatud, maha kümme-kond langenut.

Seega olid 2. polgu osad jõudnud juba Veriora suurte metsade piirkonda. Metsad hõlbustasid väga meie väikeste iseseisvate salkade tegevust, kuid raskendasid tunduvalt sidepidamist ning nõudsid meeskondadelt suuri pingutusi nii füüsiliselt kui ka moraalselt.

30. jaanuari õhtul, olukorra Niitsiku veskisillal läbiarutanud, otsustasid I pat.-ni ülem kapt. J. Anderson ja II pat.-ni ülem al.-kapt. E. Liibus veel samal õhtul vallutada Hanikase külad ja Orava mõisa. Hanikase külade vallutamiseks saadeti Kaamnitsast 6. rood. Rood liikus otse läbi metsa puudeveoteid mööda Ala-Hanikase külla, jõudes sinna umbes kella 20.000—21.000 vahel. Valvetõke asetati välja Mäe-Hanikase külla.

Meie vägede pealetung Lõunarindel Irboska rajoonis oktoobris 1919. a.

Punaste luure oli sel päeval Hanikase küla-
des käinud 2 korda, kuid kumbalgi korral
pärast toiduainete röövimist teadmata kuhu
kadunud.

Olles veendunud, et I pat.-ni osad on val-
lutanud Orava mõisa ning asuvad juba seal,
saadeti 6. roodu poolt sinna 2 käskjalga si-
deks. Käskjalgadele anti kaasa kiri pal-
vega, et seal saadetaks samuti paar meest
sidepidamiseks 6. roodu. Mingisuguse töö
lõpul oli neljapäeval päeval Ala-Hani-
kase külas kōetud saun. 6. rood käis sau-
nas ning heitis siis rahulikult puhkama. Sü-
daöö paiku ilmusid 6. roodu ekslenud käsk-
jalad tagasi teatega, et enamlased asuvad
Orava mõisas ja et neid olla seekord vang-
gistusest või surmast päästnud ainult pime-
dus ning väledad jalad. Samuti teatasid
käskjalad, et enamlaste salgad liikuvat Ala-
Hanikase ja Orava mõisa vahelises metsas.
Kohe rakendati hobused regede ette ning
sõideti tulnud teed tagasi Kaamnitsasse.

Veidi aega pärast tagasijõudmist 6. roo-
du andis II pat.-ni ülem käsu: 31. jaan. tin-
gimata katkestada raudteeühendus Tuderna
silla juures — selleks ära lõhkuda Tuderna
raudteesild, raudtee ning raudteeäärased si-
deliinid. Ülesande teostajaks määrati 6. (al-
kapt. A. Nestra) ja 7. (leitn. A. Kuhlberg)
rood. Tööde täitmiseks aga puudus täieli-
kult lõhkeaine. Ainsaiks purustusvahen-
deiks olid kaasas õige piiratud arvul saksa
kaigas-käsigranaadid.

31. jaan. kella 04.00 paiku väljusid roo-
dud Kaamnitsast küüthobustel juba varem
sõidetud metsi mööda Hanikase poole. Ees
liikus 6. ja tema järel 7. rood. Öö oli selge
ja õige külm. Puudulikude jalatsitega ning
talivarustusega sõdurid konutasid ja kül-
metasid vaikides pooltühjadel või tühjadel
regedel. Võukülalt ja kaugemaltki küüti
võetud hobuste moon oli juba otsas. Met-
sas sõideti ettevaatlikult. Kusagil läks tal-
vetee vist kinnikülmanud oja kalda kõrge-
mat veert mööda. Mõned reed libisesid
seal koos meestega ümber; voor venis pi-
kaks ning katkes. Selle järelduel 6. roodu
voor kirjutaja K. Aden'iga sattus ühele kõr-
valisele metsatele ning ühines alles hiljem
kolonniga. Muidu jõuti päris õnnelikult
veel enne aovalget Hanikase külade juurde.
7. rood jäi varuna Ala-Hanikase külla, kuna
6. rood asus Mäe-Hanikasse, kuhu jõudis
koidiku eel. Roodu ülem tegi korralduse
lipn. J. Kendra'le asuda rühmaga roodule
määratud ülesande täitmisele. Lipn. J.
Kendra liikus raudteele umbes kella 06.00
paiku. Samal ajal asusid aga punased veel
Orava mõisas, Tahna, Madi ja teistes küla-

des. Umbes kell 06.30 kohtas roodu ülem
Mäe-Hanikase küla vahel samas külas elut-
sevat kingseppa, endist Maailmasõjast osa
võtnud ning kasakaväes teeninud sõdurit,
kes seletas, et punastel olevat Tuderna silla
juures 15-meheline alaline valvepost. Seda
teada saades andis roodu ülem lipn. V. Ja-
kobson'ile käsu minna järele raudteele jõud-
nud rühmale, asuda selle juhtimisele ning
võtta maha silla juures asuv vahipost. Lipn.
V. Jakobson sõitiski kohe koos kingsepa-
teejuhiga küüthobusel rühmale järele. Kuna
hädasohtlik oli otse väljaliikuda Tuderna sil-
lale, siis siirduti raudteele umbes 500—600
meetrit sillast Lepassaare jaama poole.
Künklik maastik võimaldas vabalt enamlas-
tele nägematult liikumist. Juba kostuski
kuskil töötava sae hääl. Mehed ronisid reelt.
Äkki märkasid minejad tiheda männi tagant
üht mustas palitus ja läki-läkis meest, kellel
oli püss palges, sihituna nahkkuues king-
sepale. Lipn. V. Jakobson haaras võõlt kä-
sigranaadi, et seda heita sihtijale, kästes
ise ühtlasi püssi palgest ära võtta. Mees
võtiski püssi palgest, sõnades, et tema ar-
vanud lähinejaid „verevateks“. Mees oli
kõigest nädal aega olnud roodus ja seepä-
rast ühtlase vormi puududes ei tunnud veel
näo järgi oma roodu lipnikku. Kohale jõu-
des selgus, et lipn. J. Kendra oli postid julge-
olekuks välja pannud ning ülejäänud mees-
tega saagis kahe mäenõlvaku vahel üht te-
lefoniposti läbi. Postil võis olla üle 50
traadi. Kuna post asus kõrgendike vahel,
tõusis see läbisäetuna traatide pingest suure
hundamisega õhku ning hakkas pendeldu-
ma. Pea kõik juuresolijad pistsid laginal
naerma. Sideliinide lõhkumine antud juhul
oli esmajärgulise tähtsusega. Seepärast
valis lipn. V. Jakobson uuel kohal telefoni-
posti ning laskis selle läbisääqida. Traadid
lõhuti kirve ja labidatega katki ja nende ot-
sad eemaldati üksteisest. Töödega tuldi
toime umbes kella 07.00-ks. Kõik see toiming
ei jäänud muidugi punaste valvepostile tä-
helepanemata. Kaks raudteesillal asuvat
valvesõdurit näisid liikuvat ilmselt rahutult
ning närviliselt. Hiljem jäi sillale ainult üks
punaväelane.

Nüüd asus lipnik V. Jakobson Tuderna
silla juures asuva punaste valveposti maha-
võtmisele. Selle teostajaks määras ta lipn.
J. Kendra, kes pidi poole rühmaga haarama
valveposti põhjapoolt raudteed ning ise siir-
dus ülejäänud meestega raudteetammist lä-
bi viivat teed mööda sillale lõunapoolt
raudteed. Künkline ning võsastikuga kae-
tud maastik hõlbustas läheneda raudteesil-
lale soodsalt kuni 100 meetrini. Salga juhi

venekeelsele hüüdele „andke alla” vastasid punased püssitulega. Tuli avati raudteetammi juures asuva vahiposti majakese juurest, alt oja sāngi kaldalt. Nüüd avati ka meie poolt enamlaste pihta tuli. Meil osutus aga võimatuks vastast tabada nende asukoha tõttu orus kõrge raudteetammi ning mäenõlvaku vahel. Küll tabas meie tuli vahiposti majakest ja hiljem selgus, et see oli kuulidest otse läbi puuritud.

Punased said aru, et nad on sissepiiratud. Nähes, et ei ole pääsu, katkestasid nad tule ning andsid alla — neid oli 7 venelast. Punaste seletuse järele olevat neid samapalju läinud hommikul enne meie tulekut raudteest lõunapool asuvatesse küladesse toitu tooma. Läbiotsimisel leidis vangidel vasest kuuliotšadega padruneid, mida meie mehed pidasid tumm-tumm kuulideks ning sattusid seetõttu ärevusse. Taheti punaste üle mõista omakohut. Aga selgitades, et need on vaid soomustlābistavad kuulid, rahunesid meeled. Vangid saadeti ülekuulamiseks pataljoni staapi.

Pärast sideliinide lõhkumist ja valveposti mahavõtmist võidi asuda juba raudteesilla ja rööbaste purustamisele. Raudteetamm oli seal kohati 15—18 meetrit kõrge. Sild ise — tugev, tahutud raudkivi ehitus Tuderna orul.

Nii silla kui ka raudtee lõhkumiseks puudusid roodul ning vāeosal lõhkeained. Kaasasolevad saksa kaigas-kāsigranaadid ei suutnud purustada rööpmeid, veel vähem silla raudtalasid. Nii tuli silla lõhkumisest loobuda ja asuda rööpmestiku lammutamisele. Tööriistad ning abinõud võeti raudteevahilt. Tee lõhuti kohati āra ligi pool kilomeetrit sillast Lepassaare jaama poole. Rööpmed lūkati kõrgelt tammilt alla ning maskeeriti lumega. See kõik oli siiski asjata töö, sest soomusrongidel on alati kaasas varuks teatud hulk raudteerööpmeid lõhutud tee parandamiseks.

Raudteevaht, kelle asukoht oli Tuderna sillast umbes 300—400 m Lepassaare jaama poole (praeguses vahiputkas nr. 594), soovitas raudteelõhkujatele silla juures väikese kāānaku kohal ja ka teisel raudteerööpmeid vāljapoole nihutada ning poldid rööpmete vāljaspoolsete āravõetud poltide aukudesse sisse lūtia, seletades, et rong siis kindlasti rööpmeilt maha jookseb. Tehtigi siis nii õige mitmes kohas. See hiljem andiski tulemusi.

Salga juhi korraldusel saadeti luure lõunapoolse raudteed: Tamme, Tedre ja Hilane küladesse. Enamlased olid asunud ainult Tamme külas, kuid hommikul vāljunud

Meie remonstrongi poolt liiklemiseks kordasetatud punavāgede poolt purustatud raudteesild suvel 1919. a.

Lepassaare jaama suunas. Külla jātetud ūhe roodu kantseleikast ja pitsatid toodi āra. Selle roodu kirjutaja oli oma kantselei jātnud valveta.

Keskpāeval saatis 6. roodu ūlem raudteele veel ūhe rūhma mehi leitn. O. Sārevi-ga, kāstes viimasel ūhtlasi poolroodu juhtimine vōtta oma peale.

Umbes kella 14.00 paiku sõitis Petseri poolt Tuderna sillale punaste vedur kolme kinnise kaubavaguniga. Rongi sõidumūrin oli juba eemalt kuulda ning mehed asetati kahele poole silda kūngastele. Vedur tormas sillani ning peatus seal. Sellelt astus maha ūks erariietes mees, asudes pahaaimamatult silda vaatama. Nāhes seda tormasid meie mehed suure kisaga silla poole. Jooksjaid silmates hūppas mees kāhku vedurile ning rong sõitis tuldud teed tagasi. Vedurile ja vagunitele tagant järele saadatud kuulid ei mõjunud.

Ūhtu eel olid kõik mehed peale valvepostide kogunenud raudteevahi majja. Majake oli meestest tulvil tāis. Samal ajal saabus kohale ūhtusōōk: supp ja kivikōvaks kūlmunud leib. Muide said mehed sel pāeval ūldse alles esimest korda sūia. Pärast pingutavaid pāevaseid askeldusi ning sōōmist jāid mehed lāpastavalt kuumades toakestes silmnāhtavalt rammetuiks. Osa sōdureid, istudes puuhalgudel vōi toetudes seinale najale, hakkasid norskama.

Videvikus teatas vahipost leitn. O. Sārevi-le raudteevahi majja, et Lepassaare jaama poolt lāheneb rong ning sellest on kuulda laia sōimu ja eesti-venekeelseid kōnelusi. Kōik mehed tormasid vālja. Tōepoolsest talveōhtu karguses kuulduis ohtu „kuradeid” ning veel rohkem sekka vene „kolmekordseid”. Tekkis arvamine, vōibolla on Vōru ja Valga meie vāgede poolt

juba vallutatud ning sõidab ehk meie soomusrong. Igasugused teated sellest meil muidugi puudusid. Ootamatuse vältimiseks tegi leitn. O. Särev siiski korralduse poolroodu asumiseks positsioonile põhjapoole raudteed, vahimajakesest läände, põldude servale. Lipn. V. Jakobson pidi kahe mehega sõitvale rongile vastu minema. Kolmekesi liiguti rongi poole „hanereas“ umbes 25-meetriliste vahedega. Rongile ligi 100 m lähedusse jõudes, nähti et rongiga liigub mõlemal pool raudteed paralleelselt kaasas kaks ahelikku. Kui pikad need ahelikud üldse olid, seda pimeduses ei näinud. Lähenev ahelrivi oli tihe ning mehed kandsid suuri papahhasid. Edasi minnes oli meie kahe eelmise sõduri vahemaa hoopis kadunud ning peagi seisid mehed tuleva aheliku juures. Lumevalgel oli näha, kuidas meie vangilangenud meestele jõleda praalimise saatel hakkas sadama rusika ja püssihoope. Kolmas läheneja, lipnik pöördus ümber ning alustas kiiret tagasijooksu, mispeale rongilt ning ahelikust avati maruline tuli. Oli selge, et tegemist on punaste soomusrongiga. Punastele vastas tulega põllu servalt meie poolroodu. Nii jäi lipnik kahe tule vahele. Ta seisukord oli kaunis räbal, seda enam, et ülepingutusest algas suust ja ninast verejooks. Rong ühes ahelikudega liikus edasi, kogu aeg tulistades. Kuna põhjapoolt raudteed pealetungiv enamlaste ahelik ähvardas haarata poolroodu paremat tiiba, andis leitn. O. Särev käsu raudteeliini äärest tagasitõmbuda. Positsiooniks juba kogu 6. roodule võeti suund rindega raudteeliinile, Mäe-Hanikase küla edelaserval asuvatel küngastel, kust jätkati rongi tulistamist. 7. rood sel päeval lahinguist osa ei võtnud.

Tolle ootamatu kiire retke tõttu raudteele valitses tol päeval punaväeosades suur virr-varr. Meie 2. polgu üksuste suurusest ning paiknemisest polnud enamlastel aimugi. Kella 16.00 paiku sai Niitsikus asuv II pat.-ni ülem al.-kapt. E. Liibus teate, nagu liiguksid punaste osad Võru-Räpina teed mööda Veriora poole ning nagu oleks punaste suuremad väesalgad, kes asusid Põlvas ja Partsi mõisas ja nende ümbruses, saabunud meie seljataha — Veriora mõisa. Meie luure poolt keskpäeval Verioras kinni võetud punaste luurepiilkond seletas, et nemad täna pidavat ühinema oma polgu I pataljoniga Niitsikus. Samal õhtul tuli veel pataljoni ülema juurde Veriora mõisa valitseja õde teatama, et enamlaste polk olevat Veriora mõisa sisse tulnud. Nende ärevate andmete põhjal andiski pataljoni ülem 6. ja

7. roodule käsu Hanikase küladest Kaamnitsasse tagasi tulla. Tagasi sõideti juba tuntud metsateed mööda.

1. veebruari hommikul saatis al.-kapt. E. Liibus lipn. V. Jakobson'i 10 mehega 6. roodust Kaamnitsast Veriora mõisa luurele. Luurepiilkonna ülemale jäeti tee valikuks vabad käed ning see otsustas läheneda Veriorale otse läbi metsa talveteed mööda. Enne kütthobustele asumist oli piilkonnale vaja teejuhti. Külas peatati habemesse kasvanud keskealine nääsakas talumees, kellega arenes järgmine kahekõne:

„Kas tunnete hästi Kaamnitsa-Veriora vahelisi metsateid, et meid sinna välja viia? Meil on tarvis teejuhti.“

„Ei, kulla saksa, ei ma ei tiiä.“

„Kas te teate, mis riistapuu see on?“ Näidati taskust võetud revolvrit.

„Nüüd istume reele. Kui teie meid Veriora mõisa alla välja ei vii ja metsa mööda ringi sõidutate nii, et meie punaste kätte satume, siis laseme teid kohe maha.“

„Ma katsu.“

Teejuht tundis hästi puudeveoteid, viis piilkonna Veriora mõisa juurde metsa lõunaservale ning tõi ta sealt ilusasti jälle tagasi Kaamnitsasse.

Selgus, et Veriora mõisas polnud enam punaseid. Saadud luureandmeil aga pidi liikuma Võru suunast üks enamlaste polk, et taanduda Petseri peale. Saanud kuulda, et „valged“ teotsevad raudteeäärsel maaribal, muutis liikuv punapolk oma esialgset suunda ning siirdus kusagil Rāpina juures üle Pihkva järve Venemaale. Kas taandunud väeosa oli just polk või mõni vähem salk, seda ei saanud kindlaks teha.

Eelmise arusaamatuse tõttu ei saanud II pataljoni osad 1. veebruaril enam raudteele tagasi minna.

Õsöl vastu 2. veebruarit liikus kogu II pataljon, välja arvatud 5. rood, Hanikase küladesse. Sõideti otse läbi metsa. Teejuhiks oli 6. rood. Aovalgel käsutas pataljoni ülem 8. roodust rühma lipn. J. Mõttus'e juhatusel raudteele, kaasas lipn. V. Jakobson maastiku tundjana. Ülesandeks oli Tuderina raudteesild võtta oma alla. Mäe-Hanikase lõunaserval paiskus rühm ahelrivise, sammudes suuna hoides sillale. Küngaste vahel, 300—400 m raudteesillast, karjus keegi täiest kõrist: „Kurat, punaste soomusrong!“ See murelik hüüe nagu litsus aheliku maa külge. Ohvitserid ronisid künkale selgitama olukorda. Sillast 20 m Lepssaare poole seisid 2 vagunit, mille suurtükid olid suunatud otse lähenejate peale. Vagunist hüppas välja mees, kadudes lõu-

napool raudteed Tuderna orgu. Teda kätte ei saadud. Tuderna silla juurde jõudes selgus, et punaste soomusrongist esimene platvormvagun ja liivaga soomustatud kinnine kaubavagun olid vajanud rõõpmeilt raudteekammile maha, mis takistas rongi edasi liikumist Petseri sihis. Vagunid olid mahajooksnud kohalt, kus rööbas oli nihutatud väljapoole, mida pimedas ei märgatud. Platvorm-vagunilt saime 42" suurtüki ja kaubavagunist 1,5" kaeviksuurtüki. Esimese suurtüki tarvis oli vagunis ligi 100 mürsku ning teise tarvis umbes 150 mürsku. Kaeviksuurtükil oli isegi sees pooleldi väljalastud lint. 2 Colt-kuulipildujat vedelesid soomusrongi pörandal, lintide, laskemoona ning mõne vene käsigranaadi keskel. Kõik relvad kui ka laskemoon olid laskekõlvulikud. Pataljoni ülem, saanud lipn. J. Mõttus'elt ettekande väärtusliku sõjasaagi kohta, saatis raudteele küüthobused selle ära veoks Hanikase külla. Kõik kraam laoti regedele ning viidi minema, sest üldine olukord oli siis veel selgusetu. Pealegi tõendas raudteevaht, et soomusrong olevat sõitnud tagasi Võru poole.

Nagu eeltoodust näha, oli II pat-ni 6. roodu retk raudteele tulnud punastele nii ootamata, et nad paanikas enam ei sõandanud asuda rõõpmeilt veerenud vagunite ülestõstmisele, isegi mitte relvade rikkumisele, rääkimata kaasaõvõtmisest. Hiljem selgus, et enamlased olid mahaveerenud vagunid rongist lahtihaakinud ning kohe Võru suunas sõitnud tagasi, tõenäolikkult teadmatuses, millised meie väeosad, kus ning kui suures koosseisus asusid raudtee ääres.

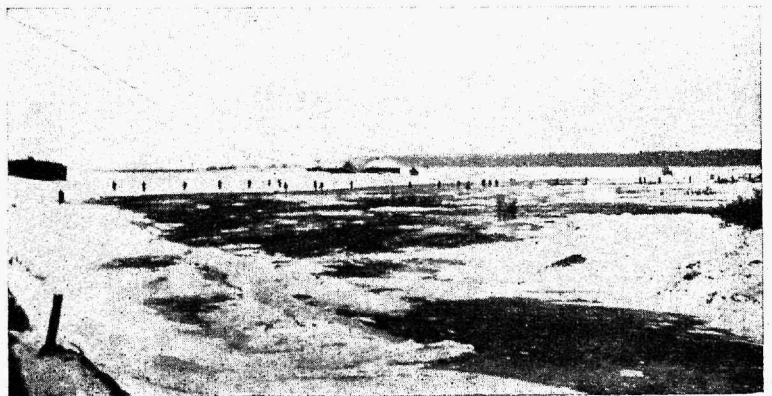
Kui 1. veebr. Tallinna Kaitsepataljon valutas Võru, sõitsid punased kõnesoleva soomusrongiga Võrust mõne kilomeetri Petseri poole soole ja süütsid rongi põlema. Lahkunud punased olid siirdunud ise Vastseliina peale. Seda tõendas üks 31. jaanuaril lähenevale rongile vastuläinuist ning vangilangenud sõdureist. Viimast sunniti teenima punaväe vooris ja alles 1919. a. sügisel osutus tal võimalikuks sealt ära põgeneda.

2. veebruaril kella 10.00 paiku käsutati lipnikud J. Mõttus ja V. Jakobson 8. roodu rühmaga Lepassaare jaama. Lõhutud raudtee tõttu polnud punastel võimalik midagi enam ära viia. Lepassaare jaamas oli ai-

das ning vaguneis mitmesuguseid varustusartikleid, sapööriistu, toiduaineid ja mõned vagunid furaaži. Varustus, sapööriistad ja toiduained jagati meie sõdureile välja. Peale selle saadi jaamast punaste baasist üks vagun (ligi 500.000 tk.) vene vintpüssi padruneid. Padrunite ja furaaži koormatesse paneku ajal, ära veoks Hanikase külla, kihutas punaste ratsarühm Braakmani poolt Lepassaare jaama sihis. Mõned valangud kergekuulipildujast „Lewis“ sundisid galoppeerijaid tagasipöörduma. Hanikase külas võttis iga rood endale nii palju padruneid, kui ta tahtis. Ülejääk (268.000 padurit) veeti Hanikase külast pärast Orava mõisa ning anti seal üle polgu püssimeist-rile sv.-am. J. Voll'ile.

Raudtee veerde ja üle raudtee Piusa taha asetatud valvepostid märkasid kella 14.00 paiku ühe suurema punaste väeosa taandumist Braakmani poolt Lindora suunas. Kohe saadeti luure 6. roodust seda asjaolu selgitama. Luurepiilkond käis Lindora teederistini ning tuli tagasi sõnumiga, et kolonn olevat liikunud Vastseliina peale. Neil olevat olnud kaasas ka suurtükke.

Lindora teederistil pidas luure kinni mehe, kes sõitis talumehe küüthobusel kuskilt kagupoolt ning pimedas nimetas meie sõdureid „tovarištši“. Mees, aastatelt 45—50, mitteintelligentne ning mittesümpaatne, toodi Hanikase külla. Ta seletas, et tulevat Petrogradist, kus praegu valitsevat hirmus nälg, ja tahtvat läbi frondi sõita Vaika oma sugulaste juurde. Ta olevat pärit Valgast, lõpetanud seal gümnaasiumi ning olevat „porutšiku“ auastme. Esialgne seletus näis olevat täiesti rahuldav. Hiljem aga mees hakkas üksteisele vastukäivaid kõnelusi avaldama. Lihtsale küsimusele algebras, kui gümnaasiumi lõpetaja, jättis ta vastuse

Meie soomusrongide dessant Tartu peale 14. jaanuaril 1919. a.

võlgu, tunnistades, et ta olevat Valgas siiski ainult linnakooli lõpetanud. Viimases koolis aga säärast asja polevat õpetatud. Kahe tema keskmise suurusega kohvis leidis hulk pesu, mis kandsid aadlikke kroone ja initsiaale. Pesu vahele oli peidetud 2 väljalõiget „Petrogradski Listok'ist“. Viimastes pikalt ja laialt kiideti ning ülistati mehe „resoluutset tegevust“ Soome vabadussõjas, Viiburis, ühe punase töölispolgu ülemana. Lõpuks mees ei salanudki enam, et ta olevat ideeline kommunist.

Kuna Tallinna Kaitsepataljoni edaspidise tegevuse ning kavatsuste kohta meil puudusid igasugused andmed ühiseks kokkukõlastatud tegevuseks, otsustas al.-kapt. E. Liibus saata Võrru andmeid hankima al.-kapt. A. Nestra. Selleks anti tema käsutusse 6. roodust kaasa lipn. V. Jakobson ja 10 meest ning 2 kk-t „Lewis“. Koha peal käsutati sõiduks 8 head küüthobust. Mäe-Hanikase külast väljuti 3. veebruaril kella 07.00 paiku Lepassaare jaama. Sealst sõideti lõunapoole raudteed ning paralleelselt sellega talveteid mööda kuni Nõnovani. Väiksem peatus oli Husari jaamas, kus seisis mõned punaste kaubavagunid. Ühes neist oli punaväelaste pood. Poes leidusid mõned kotid peensuhkrut, rukkileiva kuivikuid, kuivatatud peete ning vähemal määral muud kriibu-krahu. Peale selle ühes kastis oli 300 pliseeritud ning pitsidega kaunistatud naiste moodsat põlle. Põlled olid poolsiidist ja mitmevärvilised. Nendega sai pärast palju nalja. Kõik kraam laoti regelele ja sõit läks tagasi. Ettevaatusest pöörduti Nõnovas

põhjapoole raudteed, et Võrru sisse sõita kirde suunast.

Võrus Tallinna Kaitsepataljoni staabis võttis ohvitseri isiklikult vastu pataljoni ülem leitn. O. Sternbeck. Ta seletas lahkelt Tilleoru ning teistest lahingutest Võru pärast, näidates seejuures 3-verstalisele kaardile, kuhu sinise pliiaatsiga olid tõmmatud seisukohad.

Pärast paaritunnilist peatust Võrus ning läbirääkimisi leitn. O. Sternbeck'iga alustasime tagasisõitu Hanikase külla. Seekord aga juba põhjapoolt raudteed üle Lasva ja Jantra. Ühes talus põhjapool Otsa talu seletati, et punased olevat paar tundi enne meie saabumist seal liikunud läbi Tiri suunas. Meie nii teel Võrru kui ka tagasi ühtegi punaväelast ei kohanud.

5. veebruari hommikul saabus Tuderna silla juurde meie Laiarööpeline Soomusrong nr. 2. Rööpmeilt veerenud kaks vagunit suurtükide ja mürskudega anti 8. roodu poolt üle soomusrongile Tuderna silla juures. Selleks toodi kaeviksuurtükk, 42'' suurtüki lukk ja mürsud Hanikase külast sinna. Soomusronglased asusid vagunite ülestõstmisele.

II pat.-ni eelnimetatud kiire retke ning raudtee purustamise tõttu jäi meie kätte kõik veerev koosseade, mis punastel oli jaamades Võru-Lepassaare vahelisel raudteeliinil. See oli rahaliselt kümnetesse miljonitesse ulatuv sõjasaak. Raudtee lammutamise ning sideliinide lõhkumine aga toimus ajal, kui Võru ja Valga pärast veel käisid verised lahingud.

Põranda all ja põranda peal.

Võitlus Saksa okupatsioonivõimudega Viljandimaal.

(Vaata algus Vab. Täh. nr. 6 — 1937. a.)

H. Veliner.

II.

Kui Saksa okupatsioonivõimud tundsid olevat oma jalgealuse juba veidi kindla, hakkasid nad ka administratiivvõimu ümberkorraldama ja koondama enda kätte. Omavalitsusasutused jäid küll nime poolest alles, kuid kogu võim kohal koondati komandantide kätte. Komandantideks olid vormilikult Saksa ohvitserid, kuid tegelikult juhtisid komandantuuride tööd „beiratid“, maal kohalikud baltlastest mõisaomanikud ja linnades jälle baltlaste linnategelased. Nõuandjaid leidis ka eestisoost saksastatud tegelaste hulgast. Nende nimed on tuntud ja neid ei tahaks enam siinkohal meele tuletada.

„NÄPUPASS.“

Kui vallutaja maale tuleb, siis on harilikult ta esimeseks sammuks elanike liikumisvabaduse piiramine. Seda tegid Saksa okupatsioonivõimud ka Eestis. Algul katkestati liiklemine täielikult, hiljem võis see sündida kohalikkude komandantide loal, millega uued maa premehed said täieliku kontrolli liikumise üle. Et liiklemise lubadega ei sünniks kuritarvidusi, tühistati vanad veneaegsed isikutunnistused ja nende asemele hakati välja andma „näpupasse“. Näpupassi nimetus tuli sellest, et iga isikutunnistuse omanik pidil tunnistu-

sele allkirja asemel paberile vajutama oma näpupälje. Näpupassi tarvitusele võtmine muutis aga võõra isikutunnistuse kasutamise hädaohtlikuks, sest tunnistuse õige omaniku kindlakstege mine näpupälje järele oli lihtne.

Näpupasside jagamine rahvale oli aga keerulisem, kui okupatsioonivõimud arvasid. Kui hakati näpupasse välja jagama, hakkasid liikuma ka kuulujutud, et kes sarnase passi võtab, müüb ennast ära sakslastele. Et aga näpupassita kaugemale oma koduvallast liikuda ei saanud ja käskorras rahvast ka vallamajadesse käsutati, siis tuli tahes ehk tahtmata muretseda näpupass. Uue passi saamisel aga katsuti siiski ka võime tüsata. Võeti passe võõrale nimele. Et seda takistada, oli kohalikkude komandantide poolt määratud näpupasside väljakirjutamise juure kas kohalikke mõisnikke või saksameelseid pastoreid, kes oma nurga inimesi hästi tundsid. Viljandis sündis näpupasside väljajagamise „Koidu“ seltsi ruumes ja selletuste andjana ning passi saajate jälgijana esines seal teiste hulgas ka Tarvastu pastor.

Meie valvepost Narva rindel Sala-Dubrovka rajoonis detsembris 1919. a.

Näpupass oli tõsiseks probleemiks Viljandi eesti seltskonnale. Kas võtta näpupass või mitte, selle küsimuse üle vaieldi laialt. Radikaalsemad olid kategooriliselt näpupassi võtmise vastu ja nende ridade kirjutaja oli üks neist, kes jäi näpupassist ilma. See sündis rohkem juhuslikult, kui tahtlikult. Samal ajal, kui näpupasse välja jagati, olin esimese põrandaaluse lendlehe lendu lasknud. Peale selle olin esinenud Võhmas talurahva vabastamise päeval kõnega. Kuigi kõnet kuulas pealt kohalik komandant oma „dolmetscheriga“, sattusin hoogu ja ajalooline ülevaade talurahva vabastamise tulekust oli teravalt sihitud okupatsioonivõimude vastu. Komandandi tõlk, kohalik kingsepp või rätsepp, oli küll kõne sisu süütult edasi jutustanud, kuid kohapeal oli viibinud ka agent Viljandist, kes oli oma ettekande veel juure soolanud. Paar päeva hiljem saime kõrvalt kuulda, et minu Võhmas esinemise üle on tulemas juurdlus. Et mitte sattuda ülearustesse sekeldustesse,

kadusin mõneks päevaks Viljandist. Ulualust leidsin Hermann Nigoli talus, kus aega veetsin Aleksis Kivi „Seitse venda“ lugemisega. Herman Nigol oli selle raamatu luksusväljaande toonud Soomest, kui ta seal põllutöökoolis õppimise lõpetas. Kui aeg saabus Viljandisse tagasitulekuks, oli ka näpupassi väljavõtmise tähtaeg möödunud. Ja kuna isikutunnistus nagunii vähe aitas põrandaaluses tegevuses, siis lõin sellele käega. Pealegi oli südametunnistus puhas: ma polnud mitte millegagi end sidunud Saksa okupatsiooniga.

RAUDTEELASED ABISTAVAD „JÄNESEID“.

Tõtt öelda näpupassist polnud ka palju kasu. Viljandi tuntumatele seltskonnategelastele anti viisalt lubasid sõiduks teistesse linnadesse ja kellel lasus veidikegi kahtlust, ei saanud luba üldse. Kui oli aga vaja sõita, siis sai hakkama ka näpupassita ja lubata. Kitsaroolalise ametnikud, eriti kontrolörid ja konduktorid, olid alati lahkelt abiks „jäneseana“ sõitmisel. Ka oma kaks pikemat teekonda raudteel — Viljandist Härgmäele ja Viljan-

dist Tallinna — sooritasin ma nii näpupassita kui ka komandandi loata.

Liiklemisvabaduse piiramise eesmärgiks oli võtta ära võimalus teha kihutustööd okupatsioonivõimude vastu ja takistada rahva organiseerimist vastupanuks. Tegelikult ei annud see surveabinõu tulemusi. Sidet pidasime kogu Viljandimaa aktiivsemate tegelastega maal ja alevites erikäskjalgade ja turulkäijate kaudu. Nende kaasabil levitasime lendlehti ja saatsime edasi ka suusõnalisi teateid. Kuigi tuli sagedasti kasutada isegi võhivõraste inimeste kaasabi, polnud siiski ühtegi sissekukkumist. Et eestlane on suurepärase konspiraator, kui ta on väljas idee pärast, selles võis veenduda just okupatsiooni ajal. Liiklemisvabaduse piiramine ei takistanud meie põrandaalust rühma tegutsemast ka Riia Maapäeva kokkutsumise eeltööde ajal, mil vastu organiseerimistöõ pidi sündima eriti kiirelt.

RIIA NÕUPIDAMISE EEL.

Kui teatavaks sai okupatsioonivõimude kavatus Riias kokkukutsuda vallavanemate ja maapäeva ühishõupidamist, et seal otsustada Eesti Saksa-maa külge liitmist, siis oli esimene mõte — see kavatus tuleb nurja ajada. Tallinnast juhtnõõre saamata astuti ühendusse Viljandimaa vallavanematega ja informeeriti neid okupatsioonivõimude plaanidest. Kaaludes seda küsimust, jõuti otsusele, et vallavanemate sõitu Riiga ei saa ära hoida. Kui meie mõtteosalised ei sõida, siis leidub ikka sarnaseid, kes sõidavad ja teevad seal mis neil kästakse. Meie seisukoht oli — vallavanemate esindajail tuleb sõita Riiga, kuid vallavanemate esindajate hulka saada ainult sääraseid, kes kaitsevad Eesti iseseisvuse huvisid. Kõigi vallavanematega üksikult sidemete loomine osutus aga raskeks ja seepärast tegime katset korraldada eelnõupidamisi. Lõuna-Viljandimaa vallavanemate kokkutuleku kohaks määrati Tõrva, Viljandi ümbruskonna vallavanematega loodi otsene side ja Põhja-Viljandimaa vallavanemate informeerimise võttis enda peale Viljandi kiriku abiõpetaja, praegu Tartu-Võru praost õp. L a u r i, kellel oli vaja ametiasjus sõita Kolga-Jaani. Tõrva tuli sõita nende ridade kirjutajal.

Sõit tänapäeval Viljandist Tõrva on lapsemäng. Nüüd on kõikjal autod ja autobused kasutada ning teed liiklemiseks vabad. Tol ajal aga, et pääseda Tõrva, tuli sinna sõita Viljandist hobusega, või raudteel üle Mõisaküla Härgmäe jaama või Valka ja sealt 20—30 kilomeetrit jälle matkata hobusel. 1918. a. aprilli algusel polnud aga mõeldavgi rännata Viljandist Tõrva hobusel. Oli parajasti lumesulamise aeg ja hobusega pikema teekonna ettevõtmine riskantne. Ka puudus mul neetud näpupass ja vastavalt sellele oli ka võimatu saada liiklemiseks luba. Jäi järele kaks võimalust: kas jala või raudteel. Viimne oli kõige mugavam võimalus ja end saatuse hoolde andes, otsustasin teha katset.

KOHTAMINE VILJANDI JAAMAS.

Tõele au andes peab tähendama, et sakslased maale tulles tõid endaga kaasa korra ja puhtuse. Revolutsiooni päevil oli ka Viljandi kitsas jaamahoone muutunud n. õ. hobusetalliks. Hommikust õhtuni logelesid siin tegevusela vene sõdurid, kõikjal oli suitsuotsi ja paberitükke ning õhk oli täis spetsiifilist vene lõhna. Lühikese ajaga muutus sakslaste tulekul ka Viljandi jaamahoone seepoolt kultuurseks. Saabusin jaama umbes tund aega enne rongi minekut, et nõu pidada kontrolör T r e u f e l d i g a, kes oli pühendatud meie pörandaalusesse töösse. Jaamahoones olid ainult mõned üksikud eraisikud, need õnnelikud, kes olid saanud sõiduluba, kuid aga rohkesti sõjaväelasi feldgraus. Kui parajasti uurisin sõldukava silma-

petteks, et samal ajal jälgida ka ümbrust, pani keegi käe mu õlale ja küsis sõbralikult:

„Vellner, kas ka sõidad?“

Kõnetamine oli küll ootamatu, kuid külmaverd siiski ei kaotanud. Ümberpöörates seisin silmsilma vastu Voldemar L i n k'iga. Nüüd alles jooksis soe laine üle keha. Teda olin ma ootanud kõige vähem. Meil oli juba siis andmeid, et ta sõbrustab sakslastega ja liikusid isegi kuuldused, et ta olevat teistega koos käinud Berliinis sakslasi Eestisse kutumas. Teda kohata nüüd, kus ise olin pooleldi pörandaalune, polnud just mõnus. Tänapäevani ei ole aimu, kas teadis ta midagi meie pörandaalustest kombinatsioonidest või ei, kuid igatahes tema suhtumine nende ridade kirjutajasse ei jätnud midagi soovida. See polnud ainult lahke, vaid isegi sõbralik.

„Jah, ma sõidan lõunapoole,“ vastasin talle automaatselt ja rahulikult.

— „Kah Riiga,“ jatkas ta usutlemist.

— „Sinnapoole küll, kuid pean teel veidi peatuma,“ jatkasin ühtlasi, luisates, kuid ka tõtt rääkides. Tahtsin sõita ju lõunapoole ja mitte küll just Riiga sõita, siis vähemalt kusagil tee ääres peatuda.

Rongi oodates tekkis pikem kõnelus Voldemar Linkiga poliitilise olukorra üle ja tahes või tahtmatult pidin temale järele kiitma. Ta oli vaimustatud Saksa vägedest ja uuest korrast maal. Nii tuli siis kiita ka uut korda. Jutt korras Riias kokkukutsutavale nõupidamisele. Ka sellest oli ta vaimustuses.

TERASKIIVRITE KAITSE ALL.

„Mis meil enam viga, saame Saksa-maa alla ja venelasi pole enam karta,“ seletas ta.

Näis, et V. Link oli hästi informeeritud Riia nõupidamisest ning nagu ta tähendas, sõitvat ta ka ise nõupidamise asjus Riiga. Jutt kujunes meil niivõrd sõbralikuks, et ta lõpuks palus kaasa tulla samasse vagunisse, kus sõidavad ka Saksa kõrge-mad ohvitserid. Sarnane pakkumine oli enam kui meelitatav. Siiski lükkasin pakkumise tänuga tagasi. Kuid Link ei annud järele. Ta seletas, et ma ei tülitavat pörmugi kõrgeid härrasid, vaid hoopis vastupidi olevat härradel ohvitseridel hea meel, kui saavad vestelda eesti seltskonna inimestega. Nii siis ei jäänud muud üle, kui lahke kutse vastu võtta. Ja mida pidingi tegema? Rongiga sõitis kaasa sakslaste sõjaväekontroll, kes teel revideeris „ausweise“, kuid minul säärast polnud. Välgukiirusel käis peast läbi mõte, kas Voldemar Linki poolt pakutud seltskond lõpuks ei aita mind pääseda läbi kontrollist. Ja nõnda see sündiski. Reisiseltslisteks osutusid diviisi staabi kõrgemad ohvitserid diviisi ülemaga eesotsas. Voldemar Link tutvustas mind sakslastele nagu kord ja kohus. Olime parajasti jutuboo, kui kontroll kätt mütsi ääre tõstes läbistas vaguni. Neil ei tulnud mõt-

tessegi küsida minult „ausweisi“. Selle heateo pärast olen Voldemar Linkile kõik ta patud ammu juba andeks annud, kuigi ta aastate eest nende ridade kirjutajat „Vossische Zeitungis“ kirus väikese vahejuhtumise pärast Stokholmis aasta hiljem.

Olen jutustanud sellest kõrvalise tähtsusega vahejuhtumisest teekonnal Tõrva seepärast, et see sündmus tõendab veel kord, kui suurt osa mängib juhus kriitilistel silmapilkudel. Ühtlasi on see ka teatud Eesti ringkondade ja okupatsioonivõimude lähedase koostöö ümberlukkamatuks tõenduseks. Voldemar Link pole küll millalgi salanud omi ühendusi Saksa okupatsioonivõimudega, kuid ta sõpradel on puudunud julgus seda veel ka senini teha, kuigi okupatsiooni aeg on meile veel ainult tükike ajalugu.

Saatuslik kohtamine Voldemar Linkiga hõlbus-tas mu pääsemist Tõrva tunduvalt. Kui rong jõudis Härgmäe jaama, jätsin oma kaitseingli ja värsked tuttavad jumalaga ja lahkudes rongilt, saatsid mind veel hüüded: „Nägemiseni Riias!“

ÕÕ KOORKÜLAS.

Viljandis ettevalmistusi tehes Tõrva sõiduks, soovitas Karl Baars teel Härgmäelt Tõrva peatuda Koorkülas kooliõpetaja Ruuti juures. Ruut oli kauaaegne „Sakala“ kaastööline ja meile tuntud kindla mehena. Kuna mul ei olnud ei näpu-passi ega liiklemisluba, siis ei võinud ka mõelda voorimehe palkamisele ning seepärast algasin teekonda jalgsi. Viibisin nüüd üsna võõras nurgas ja ka tee Koorkülla oli tundmata. Nagu jumalast saadetult kohtasin peagi üht Saksa sõdurit-käskjalga, kes viis mingisugust teadet Koorküla poole. Tal oli kaart kaasas ja kuna ta ise orienteerumise otstarbel ei saanud kohanimedid kontrollida, siis oli ta väga rõõmus, kui pakkusin oma kaasabi. Ja nii siis Saksa sõdur ja põrandaalune rühkisid sõbralikult juteldes põhja poole. Oli juba hiline õhtu, kui saabusin oma sihtkohta. Õpetaja Ruut, kes oli siis juba kõrges eas (ta suri mõne aasta eest), kuuldes, et olen „Sakala“ toimetaja, võttis ootamata külalise lahkelt vastu. Järgmisel päeval rakendas ta hobuse saani ette ja sõitsime koos Helmesse ja sealt Tõrva. See oli Suurel-reedel.

Sõit Tõrva oli läinud libedamalt, kui olin varemalt võinud üldse ettekujutada. Ta oli alanud õnne tähe all ja jäi vaid veel oodata, kas lõpeb ka sama õnnelikult. Helme kirikus oli parajasti käimas jumalateenistus, kui jõudsime Ruutiga kiriku juure. Õhtul olime kokkurääkinud, et Helmes kaon ta reelt ja meie ei tunne enam üksteist. Lahkumine oli väga südamlik. Vana koolimees, kel-lel nii mõningadki teened rahvahariduse ja kultuuritöös, jättis jumalaga soojade soovidega, et kõik hästi läheks. Olin teda õhtul pühendanud oma sõidu eesmärgisse ja temalt saanud häid näpunäiteid eelseisvaks nõupidamiseks. Ruut tundis Lõu-

na-Viljandimaa vallavanemaid enamuses isiklikult, oli kursis nende meelsusega ja tähendas ka ära üksikud kandidaadid, kelle valimist Riia nõupidamisele tuleks eriti soovitada...

Kui olin lahkunud Ruutist, ruttasin kirikusse, kus kadusin võhivõõrasse inimhulka.

UUED SÕBRAD.

Viljandimaa osutus siiski väikseks. Vaevalt olin saanud ringi vaadata, kui rahva seast juurde astus üliõpilane Treufeldt, kellega olin varemalt Viljandis sagedasti puutunud kokku. Samas tutvusin praeguse Eesti Panga hindaja Jürissoniga ning peagi kujunes kiriku ees sõpruskond, kes pärisid viimaseid uudiseid Viljandist. Kuna kirikute juures ja teistes rahva kogumiskohtades luusis alati ringi okupatsioonivõimude agente, siis ei jäänud teist teed üle, kui tuli pühendada üks kohalikest inimestest oma külaskäigu eesmärgisse ja selle kaasabil vabanesin ka uudishimuliste hulgast.

Kui aga ühte väikesesse maakohta tuleb võõras inimene, ja pealegi oli tol ajal „Sakala“ toimetaja omaette suurus kogu Viljandimaal, siis äratas see kohe tähelepanu. Et kaotada igasugust kahtlust minu Tõrva sõidu kohta, tuli vastu võtta sõprade küllakutsed perekondadesse ja kaasa teha kõik Nelipühi olengud. Kokkusaamine vallavanematega oli mul määratud teiseks pühaks. Vaheajal tuli kasutada Bergmanni, Jürissoni, Tultsi ja Treufeldti külalislahkust ja sõita ringi Helme ümbruskonna taludes ning niiviisi omi jälgi segada kõrvaliste vaatlejate silmi ees.

Kolm Tõrvas möödasaadetud päeva ei olnud aga raisatud kasutult. Selle aja jooksul oli võimalus kokku puutuda hulga inimestega, nendega mõtteid vahetada, koguda informatsiooni ja tutvuda ka meeletudega. Üldmulje oli hea. Selgus, et Viljandist saadetud lendlehed olid jõudnud otsaga ka Tõrva ja Helmesse ja ka siin teinud oma töö. Eesti iseseisvuse mõte oli lõõnud läbi ja vaen Saksa okupatsioonivõimude vastu oli muutunud silmatorkavaks. Eriti kohalik noorsugu oli, nagu Viljandiski, väga aktiivne ning võitlushimuline. Tõrvas viibides puutusin kokku ka õekest Bergmannitega, kes Vabadussõja ajal ka vabatahtlikult astusid Eesti sõjaväe ridadesse.

Tõrvas viibimise päevad olid põrandaaluses tegevuses kriitilised, kuna varem ehk hiljem minu külaskäik Tõrva Viljandi võimudele nagunii pidi teatavaks saama ja sellest ka tarvilised järeldused oleks tehtud. Kuigi liikusin ainult usaldusväärses ringkonnas, ometi levisid jutud kohalikkude saksikute kõrvu ja teisel pühal, kui oli mul kokkusaamine vallavanematega, oli ka saabusin aeg Tõrvast lasta jalga. Riskida aga tuli, sest kõikide vallavanematega ei saanud Viljandis ühendust, ja side tuli luua Tõrvas viibides, mis nõudis paar päeva aega. (Järgneb.)

Suurtükivägi Pagari mõisa vallutamisel 16. jaanuaril 1919. a.

Kapten R. Rubach.

Meie vägedelt jaanuari algul 1919 alustatud pealetung arenes edukalt, lähendades Viru-rindel võitlevaid osi päev päevalt ikka ligemale lõppsihile — Narvale. Juba 14. jaan. õhtuks jõudsid meie jalaväe osad ühes teda toetava suurtükiväega, pärast pidevaid võitlusi vastasega Piilse, Uandu, Maidla, Püssi mõisa, Purkse jõesuu üldjoonele. Järgmine päev oli lahinguist osavõtnud üksustele diviisi ülemal korraldusel puhkepäevaks. Suurtükivägi asus lahinguvalmilt 14. jaan. õhtul sissevõetud positsioonil, kuna jalavägi toimetas energiliselt luuret, selgitades vastase koondumisi ja tegevusi meie edasitungi tõkestamiseks.

Viru-rinde paremal tiival teotsevad üksused, 1. Ratsapolk ja Balti-pataljon olid 14. jaan. õhtuks väljajõudnud Iisaku rajooni ning liikusid seal järgmisel päeval edasi otse põhja, et haarata vastast tiivalt. Sooritanud päevase rännaku ja pidades seejuures lahinguid vähemate vastase salkadega, jõudis 1. Ratsapolk koos oma poolpatareiga, milline oli tol korral varustatud ühe 3" (76 v.) vene 1902. a. kahuriga, õhtuks Kuremäele. Samal ajal võttis Balti-pataljon oma alla Kurtna, Illuka, Atsalama, Mäetaguse joone, toimetades luuret Rausvere ja Pagari suundades.

15. jaanuari õhtul andis diviisiülem käsu uueks pealetungiks, kusjuures lõõgi raskus-

punkt oli koondatud Jõhvi alevile. Vastane oli seal end korraldanud vastupanuks, tuues kohale puhanud väeosi, millega arvas peatada meie edasitungi.

Diviisiülemal käsu kohaselt pidi 5. Jalaväepolk, mille ülemaks oli al.-polk N. Reek, oma alla võtma Pagari mõisa, Jõhvi mõisa joone. Polgu käsutuses oli temaga seni lahutamatu teotsenud 1. Suurtükiväepolgu patareid nr. 2, milline oli varustatud kahe 3" (76 v.) vene 1902. a. ja 3,425" (87 v.) vene 1895. a. kahuriga ja asus 15. jaan. õhtul positsioonil Uandu mõisa juures.

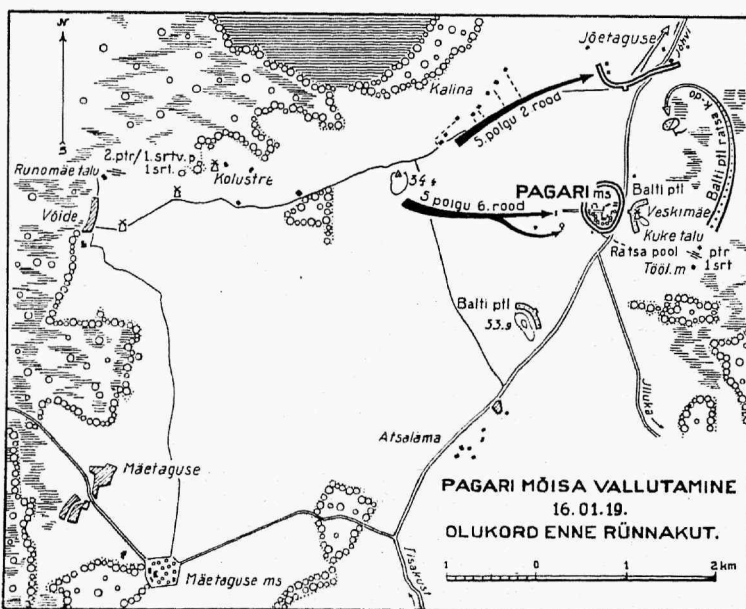
5. Jalaväepolgu ülem oma pealetungikäsus määras Pagari mõisa vallutamiseks 2. ja 3. roodu ühes kahe suurtükiga kapten E. Saali üldjuhatusel. Üksuste kogumiskohaks oli Ereda mõisa, kus roodud ja patareid pidid olema 16. jaan. hommikul kell 07.30. Seal pidid üksused oma ülesannete täitmiseks edasiliikumist jätkama kell 08.00.

Käsus määratud ajal olid kõik osad kogumiskohas Eredal. Vahepeal muutunud olukorra tõttu võeti aga ette vähemaid ümberkorraldusi. Nii määrati 3. roodu asemele 6. rood ja toetuseks varem määratud kahe suurtüki asemele ainult üks.

Kell 08.00 alustasid Pagari vallutamiseks määratud üksused Eredalt liikumist. Ees luure, siis kütitudel 3. ja 6. rood ja nende järele üks 3" (76 v.) vene 1902. a. kahur al.-kpt. P. Mühlverki juhatusel, kaitsitud Jõhvi kaitseliitlastist.

Kell 12.00 jõudis kapten E. Saal ühes oma roodudega Kalina külla kõrgustik 34,4 rajooni, kuna kahur peatus samal ajal Võide külas. Siin selgus, et Balti-pataljon kavatses kell 13.00 rünnata Pagari mõisat, seepärast jääd edaspidise tegevuse kohta äraootavale seisukohale.

Balti-pataljoni luure oli juba eelmisel õhtul kindlaks teinud vastase jõudude asumist Pagari mõisas, ning alates 16. jaan. koiduvalgest valmistus pataljon end mõisa vallutamiseks. Koondades jõude rünnakuks

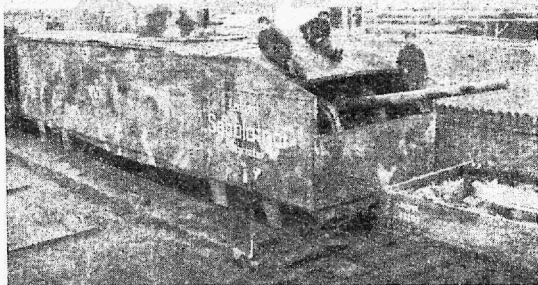
pöördusid baltlased suurtükitle toetuse saamiseks l. Ratsapolgu ülema poole, kes vahepeal oma staabiga ja ratsapoolpatareiga oli asunud Illuka mõisa. Kuna l. Ratsapolk asus olukorras, kus polnud erilist tarvidust suurtükitle järgi, siis määraski polguülem rittmeister G. Jonson suurtüki Balti-pataljoni käsutusse. Kahur patareilema ltn. A. Roose juhatusel sõitis välja Illukalt ja asus kella 11.00 paiku Kukke talu juure positsioonile. Kahuri juurde paistsid selgesti mõisa pargi puude ladvad, kuna lähedalasuvalt kingult olid nähtavad ka mõisa hooned. Laskekaugus mõisani võrdus 2100 m.

Balti-pataljon oli haaranud Pagari mõisa nii idast kui ka lõunast ning üksikute osadega asus mõisast eemalt ainult 300—350 m. Seejuures baltlaste valduses oli kogu ümbruskonna üle väga head vaatlusvõimlust pakkuv veskimägi. Pataljoni ratsaosad olid suunatud põhja poole mõisat, et rünnaku õnnestumisel haarata vastast Jõetaguse külast. Osade asudes rünnaku lähtelusele, avas kahur patarei-ohvitseri lipnik A. Lippingu mälestuse järgi kella 14.00—15.00 vahel tule mõisa pihta, mis kestis umbes tund aega, mille vältel lasti välja ligikaudu 25—30 mürsku.

Eespool nägime, et 5. Jalaväepolgu osad ootasid Kalinal baltlaste rünnakut Pagari mõisale kella 13.00 paiku. Kuna seda määratud kella ajal ei teostatud, siis andis 5. Jalaväepolgu ülem käsu kpt. E. Saalil rünnata oma osadega mõisa. Viimane otsustas selle teostamisele asuda kell 14.00. Selleks suunas ta 6. roodu Kalinalt otse Pagari peale, et lööki anda läänest ja 2. roodu Jõetagusele, et sealt vastase taandumise teed Jõhvi peale sulgeda.

Kpt. E. Saali käsutuses olev kahur asetati positsioonile Võide küla põhjaserval asuva Runemäe talu juurde. Kahuri suunamisel oli abiks taluperemees Gustav Kongo, kes hoolega valvas selle järgi, et raud vaataks täpsalt kahe eesoleva veski vahelt läbi. Kaugus kahurist Pagari mõisani oli 5700 m. Ühtlasi lepiti kokku kapt. E. Saaliga väljalastavate mürskude arvu kohta, et jalavägi teaks, millal rünnakule minna.

Kella 15.00 paiku saabus 5. Jalaväepolgu ülevalt korraldus tule avamiseks. Al.-kpt. P. Mühlverki mälestuse järgi lasi ta mõisa pihta välja 8 granaati ja Pagari—Jõetaguse teele — 4 šrapnelli. Kohe tule lõpetamisel ründasid jalaväe osad mõisa ja vallutasid selle ilma suurema väevata kella 16.00 paiku. Samal ajal anti Võides asuvale ka-

Meie soomusrongi suurtükiplatvorm „Leitnant Sabolotnõi“.

hurile korraldus edasilikumiseks üle Jõetaguse, Jõhvi suunas, et vajaduse korral abistada meie edasitungivaid osi. Tarvidust selleks aga enam sel päeval ei olnud. Vastane löödud kord taganema, ei suutnud end enam korraldada uueks vastupanuks ja kahur liikus kuni Puru külani, kuhu jäi ööbima. Teelkohtas kahuri meeskond kõikjal äsjase lahingu jälgi, eriti Jõetaguse külas, kus teel lebasid 2. roodu tules tabatutena nii punaväelaste kui ka nende trude lahingukaaslaste — hobuste laibad.

Pagari mõisa vallutamise üldpildi saamiseks peame uuesti vaatlema mõlema kahuri tegevust. Nagu varemalt mainitud, lõpetas ratsapoolpatarei oma tulistamise, kuid sellele ei järgnenud rünnakut. Takistust põhjustas l. Suurtükiväepolgu patarei nr. 2 kahuri tuli, mis avati mõisa pihta hetkel, kui Balti-pataljoni osad pidid rünnakule minema. Et aga mitte sattuda oma tule alla, selleks oodati tulistamise lõppu ning tulemuseks oli ühine rünnak nii 5. Jalaväepolgu kui ka Balti-pataljoni osade poolt.

Märkimisväärne on asjaolu, et kahurid, olles jalaväe otseseks toetuseks, asusid positsioonil diametraalselt üksteise vastu ega teadnud teineteise olemasolust. Leitn. A. Roose omas mälestusis mainib šrapnelle, mida ta näinud lõhkemas ja järeldanud seetõttu, et üks meie patareidest toetab teda, kuid kes ja kust, see jäi temale teadmataks. Tuli ise nii ühel kui teisel kahuril oli väga täppis nii suunas kui kauguses. Käesoleval juhul oli see väga tähtis, sest meie jalaväe osad asusid liiga lähedal märgile.

Pärast õnnestunud rünnakut ei oldud jalaväe poolt kitsid kiituse jagamises suurtükiväele. Nii mainib al.-kapt. P. Mühlverki omis mälestusis: „Polgu ülem oli rõõmus meie tegevuse üle, kinkis meile punastelt

sõjasaagiks saadud leibu ja käskis kahuri meeskonnale tubli töö eest anda punastelt võetud pudrupajast putru. Viimane oli eriti hea, kuna mehed olid päeva läbi söömata, sest meie oma katel jäi Eredal asuva rühma juurde." Halvemini ei käinud ka ratsapoolpatarei käsi. Balti-pataljoni ülem polk. K. Weiss tänas kirjalikult ratsapolgu ülemat

selle tõhusa abi eest, mida suurtükk leitn. A. Roose juhatusel osutas rünnaku ettevalmistamisel, peale selle veel aga, nagu kirjutab lipnik A. Lipping omis mälestusis: „Operatsiooni lõppedes anti mulle tehtud töö ja vaeva eest üks pudel petrooleumi, 6 pudelit konjakit (Saksa mark) ja üks karp sigareid.“

Kodusõda Pihkvas.

Leitnant R. Tammemägi.

1919. a. augusti keskel käisid ägedad lahingud Pihkva kaitseks. Pihkvat kaitseis meie 2. ja Soomusrongide Diviisi peajõud ja vene valgete looderinde II korpus. Viimane allus Vabadussõjas omapäraselt kuulsaks saanud kindralmajor Bulak-Balahhovitsšile.

23. augustil asetseis meie rinne poolkaares Pihkva ees Tšerjehha, Kebi jõe joonel. Sealjuures baseerus Pihkva kaitse peasjalikult meie vägedele, kuna vene valgete lahinguvõime oli selleks liiga madal. Meeleolu meie vägedes oli üsna ärev. Sõdimine „Pühäl Venemaal“ oli eesti sõdurit põhjalikult tüüdanud. Vene valgete toetamine oli muutunud Eesti sõdurkonnas ebapopulaarseks, kuna venelaste endi tegevus näitas, et sellest midagi head välja ei tule.

Niisuguses olukorras leidis 23. augustil Pihkvas aset sündmus, millest meil seni üldiselt vähe on kirjutatud, kuid mis ometi väärib tähelepanu kui huvitav ja ainulaadne episood Vabadussõjast. Nimelt lavastasid valged venelased 23. augustil Pihkvas omavahelise kodusõja, mis otsustas Pihkva saatuse.

Loode-Vene valgetes vägedes õitsesid alalised intriigid. Teravamal kujul nad esinesid Loodearmee juhatuse ja armee Pihkva grupi juhi Balahhovitsši vahel. Armees juhatuse ümber olid koondunud monarhistlikud ringkonnad, muuseas õige rohkesti Balti aadli esindajaid. Nende lipukirjaks oli „ühine jagamatu Venemaa“. Balahhovitsš seevastu oli demokraatliku voolu esindaja. Tema loosungiks oli — maa ja vabadus rahvale! Balahhovitsš, ise lihtsa päritoluga, mõistis ka rahva hinge paremini. „Atamani“ ja „batjkat“ mängides suutis ta lihtsates vene hingedes võtta suurt populaarsust, kuigi tema seadusevastasel tegevusel polnud piiri. Asudes armee peajõududest lahus, Balahhovitsš tundis end väga iseseisvalt. Tema demokraatlikud loosungid, omavoliiline talitamine ja monarhistide arvates ka liigne sõbrustamine eestlastega häirisid tõsiselt „ühise jagamatu Venemaa“ ülesehitajaid Loodearmee staabis.

Et lõpetada Balahhovitsši iseseisvust, armee ülem kindral Rodzjanko nimetas Pihkva grupi väed ümber II korpuseks, et siis uuele kõrgele kohale oleks põhjust määrata aukraadis vanemat. Selleks sai kindral Arsenev, kes 12. juulil asus kohale. Balahhovitsš sai II korpuses diviisi-ülemaks. Sellega arvas Rodzjanko rahu saavutanud olevat, kuid eksis. Balahhovitsš ei tunnustanud enda alluvust Arsenevile ja tegutses vanas vaimus edasi. Tekkis võimusegadus vene valgete juhtimises Pihkva rajoonis, millest meie 2. diviisi ülem polk. Puskar 15. augustil kandis ülemjuhatajale kindral Laidonerile ette: „Asjad Vene väes on õieti halvad, kindralid on kõik omavahel tülis ja on valmis teineteist ära hävitama. Autoriteeti kellelgi neist ei ole. Rahvas ja sõjavägi on juba käärimas ja avaldab umbusaldust valitsevate võimude vastu. Igal pool on korralagedus.“

Venelaste võitlusvõime tõstmiseks oli hädasti vaja ümber korraldada nende kõrgem juhtimine Pihkva rajoonis, oli vaja leida autoriteetne kõrgem juht, kes oleks suutnud lõpetada väekoondises valitsevad intriigid. Seda ei olnud kuskilt võtta. Meie poolt ei olnud vahelesegamine poliitilistel põhjustel võimalik. Asi tuli paratamatult jätta venelaste endi hooleks. Lõpuks ka teatavale lahendusele jõuti. Seekord see tuli Balahhovitsši kasuks. Balahhovitsši ja tema poolehoidjate kombinatsioonid viisid asja niikaugele, et 18. augustil nõustus vene looderinde ülemjuhataja kindral Judenitš Inglise missiooni survel Arsenevi ärakutsumisega ja andis II korpuse Balahhovitsši komando alla.

Nüüd puhkes torm Loodearmee juhatuses. Armees juhatuse eesotsas kindral Rodzjankoga oli üllatatud Judenitši sammust ja oma poliitilise vastase Balahhovitsši ootamatust edust. See edu tuli likvideerida ja parem juba koos Balahhovitsši endaga. Armees juhtide nõupidamisel Narvas, millest osa võtma kutsuti ka Tallinnast saabunud kindral Judenitš, nõuti viimaselt tema otsuse tühistamist. See saavutati Judenitši kõhkleva

iseloomu tõttu, seda kergemini, et Judenitši enda järeleandmine Balahhovitšile oli sündinud vastu oma sisemist veenet, olukorra sunnil. Ühtlasi otsustati seekord Balahhovitš lõplikult kõrvaldada ja ühes kogu oma lähema kaastööliskonnaga anda kohtu alla.

Ettekäändeks Balahhovitši likvideerimisel võeti viimase poolt toimitud ebaseaduslikkused. Neist esikohal seisis valerahade valmistamine. Rahadega oli lugu säärane, et Rodzjanko, hiljem Judenitš andsid välja oma rahamärke. Balahhovitš ei tahtnud maha jääda. Kuid selle asemel, et raha trükkida oma enda nimel, ta lasi valmistada klišeed „kerenkade“ peale ja trükkis siis omale raha võõra firma nime all. Balahhovitši „kerenkade“ valmistamise klišeed asuvad praegu meie Vabadussõja Muuseumis.

Kuna väga hästi teati, et tõrksta ja kõige peale valmisoleva väepääliku kõrvaldamine ei ole

põgene. Säärast olukorda Balahhovitš ei jätnud kasutamata. Istus sadulasse ja sõitis koos paarikümne oma isikliku sõtnja ratsanikuga minema. Kuna Pihkva sillad olid Permökini meeste valve all ja sealt kaudu ei olnud võimalik linnast välja pääseda, siis Balahhovitš sõitis välja mööda Ostrovi maanteed, et peituda rindelolevate Eesti vägede juures.

Peagi märgati Balahhovitši põgenemist. Kui selgus ka põgenemise suund, saadeti teda tabama 2 soomusautot. Kuid Balahhovitšil õnnestus enne jõuda Lopatino külla, kus asus 5. polgu kpt. Sauselgi pataljoni staap. Balahhovitš palus kpt. Sauselgilt kaitset. Soomusautode järele jõudes tagaajajad nõudsid Balahhovitši väljaandmist, kuid kpt. Sauselg keeldus. Vahepeal olid Eesti sõdurid soomusautomeestega sõnelema läinud ja arvamist avaldanud, et nii kenad riistad nagu soomusautod tuleksid venelastelt õige üle võtta.

4. Jal-polgu 7. rood positsioonil Itova mõisa juures 19. dets. 1919. a.

kerge ettevõtte, siis otsustati ülesande täitmiseks Pihkvasse saata tugev väesalk — kaks jalaväe- ja üks ratsapolk ning kaks soomusautot polk. Permökini juhatusel.

Polk. Permökini ilmus oma salgaga 23. aug. hommikul Pihkvasse, võttis Velikaja ülekäigud valve alla ja arreteeris Balahhovitši koos staabiga. Kõik sündis seevõrra ootamatult, et Balahhovitš ei saanud vastuhakkamiseks midagi ette võtta. Ühes arreteerimisega esitati Balahhovitšile Permökini kiri, milles viimane avaldas, et ta on saanud kindral Judenitšilt kategoorilise käsu arreteerida polk. Stojakini (Balahhovitši staabi-ülem) ja teatavad isikud Balahhovitši staabist, relvad ära võtta Balahhovitši isiklikult sõtnjalt ja Balahhovitš ise ajutiselt võtta valve alla. Samas kutsus Permökini Balahhovitšit üles alistuma, et mitte välja kutsuda verevalamist, kinnitades, et Balahhovitši elu ja vabadus jääb väljaspoole hädaohtu.

Kuid Balahhovitš teadis väga hästi, et Narva meeste kätte sattudes temal midagi head loota ei ole, seepärast ta ei jätnud kasutamata võimalust põgenemiseks. Valve oli kuidagi pealiskaudne, pooleldi rajatud valvealuse ausõnale, et ta ei

Seda kuuldes venelased lõpetasid jutu ja sõitsid ruttu Pihkva poole tagasi.

Balahhovitš oli esialgu küll hädast pääsenud, kuid tundis enda seisukorra teispool Velikajat veelgi küllalt kardetava olevat. Kuna teist võimalust ei olnud, siis läbistas ta koos oma saatjatega Velikaja hobuste kõrval ujudes kustki üleval pool Pihkvat ja ilmus siis meie 2. diviisi staapi, mis sel ajal asus Pihkva lääneosas, kuhu ei küündinud Permökini meeste võim.

Halvemini käis Balahhovitši lähima kaastöölise palkovnik Stojakini käsi. Ametliku teate järgi ta lasti maha põgenemiskatsel, kuid teise versiooni järgi kägistati rongis teel Pihkvast Oudovasse.

Balahhovitši pesa lõhkumine oli Permökini õnnestunud hõlpsasti, kuid sellega oli ka venelaste endi laul Pihkvas lauldud. Vähe sellest, et valgete endi juhtimine kodusõja tõttu oli ajutiselt desorganiseeritud. Suurim häda seisis selles, et Eesti väed kaotasid viimse tahtmise rinde kinnipidamiseks Pihkva ees selleks, et venelased ise tagalas omavahel kakelda saaksid. Eriti ärritasid Eesti sõdureid Velikaja ülekäikudele üles seatud valgete kuulipildujad. Seekordses närvi-

lises õhkkonnas avaldas tunne, et seljatagune kindel ei ole, vägedele äärmiselt halba mõju. Vägede meeoleolu oli säärane, et nende hoidmine teispool Velikajat muutus kardetavaks. Nii oli 23. aug. sündmuse tõttu meie vägede tagasitõmbumine lääne poole Velikajat otsustatud. Ühes sellega ka Pihkva langemine, sest valgetest üksi ei olnud linna kaitsjat.

Huvitav on veel tähele panna meie väejuhatuse seisukohta tekkinud olukorras. Juba 23. aug. päeval kandis polk. Puskar kindral Laidonerile sündinust ette. Sama päeva õhtul leidis nende vahel aset pikem kõnelus Hughesi telegraafil. See kõnelus väärib äratoomist, kuna ta kujukalt iseloomustab seda kindlat joont, millest meie ülemjuhataja kinni pidas vene valgete suhtes. Kõnelus oli järgmine.*)

— Siin kindral Laidoner. Teie telegrammi sain kätte. Kõik arreteerimised venelaste keskel on nende oma kodune asi, meil nende asjade sisse segada ei ole võimalik ja ei pruugi seda teha. Need, kes otsekohe ennast meie kaitse alla annavad, need võtke ka oma kaitse alla kuni asi selgub. Muud midagi selle kohta teha ei või. Laidoner.

— Meie väed ühes Judenitšiga töötama ei saa. Homme tõmman väed üle Velikaja. Venelased karatsevad homme või ülehommene peale tungida Porhovi sihis. Paluvad neid kaasa aidata Ostrovi sihis. Toonitan veel, et ühine tegevus Judenitšiga, kelle ümber praegu kõik parunid ja monarhistid on kogunenud ja juhtivat osa mängivad, on võimatu. Ei tea, mis nende pealetungimisest välja tuleb. Arvan et Balahhovitši väeosad ei tõi Judenitši käsku ja peale meie äraminemist tulevad meile järele. Mida teha Pihkva sildadega peale äratulekut? Puskar.

— Veel kord kordan, et vene sisemised asjad ja üksteise arreteerimine ei puutu meisse. Pihkva sillad võtke oma valve alla, aga purustada neid mingil tingimusel ei tohi ja võib seda teha ainult siis, kui Judenitši väed Pihkva enamlastele peaks ära andma. Nii kaua, kui üle silla Pihkvas on Põhja-Lääne armee osad, peavad sillad terved olema. Pidage aga neid oma valve all. Kus on praegu Balahhovitš ja tema staap ja mis nemad teevad? Kas olete Judenitšiga rääkinud praeguse seisukorra üle ja kas olete temale teatanud, et teil võimalik ei ole temaga koos töötada nendel põhjustel, mis Teie minule teatasite, see on Judenitši ümbruses olevad parunid ja tagurlised poliitikamehed? Laidoner.

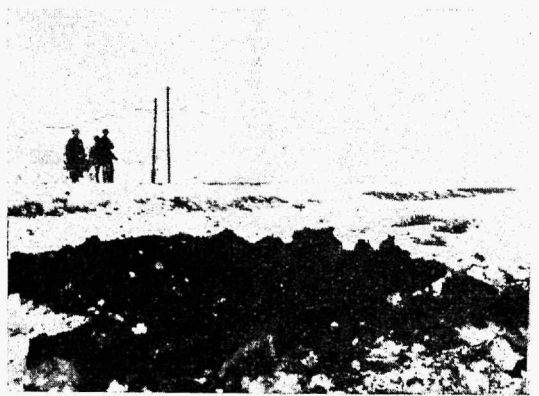
— Sellest kohe teatas Parts, et tema oma rongid 24 tunni jooksul ära viib, sest niisugusel seisukorral tema töötada ei saa. Mina palusin otsekohe soomusrongide tagavara pataljoni ja 6. polgu ära vahetada Irboska kaitsmiseks. Kell

4 päeval käisin Judenitši juures Pihkva kaitsmise asjus läbi rääkimas, kus tulime otsusele, et Pihkva kaitsmise jaoks on vaja Ostrovi ja Porhovi linnad ära võtta. Seda operatsiooni kahes sihis venelased üksinda läbi viia ei saa, sellepärast palus Judenitš, et meie kaasa aitaks löögiga Ostrovi sihis. Meie arvamise järele siin teisiti olla ei saa kui meie aitame kaasa, siis löön diviisiga lääne poolt Velikajat ja ainult sel tingimusel, et peale seda lööki meie väed annavad Ostrovi üle ja tulevad oma piiri peale, s. o. Irboska, Petški lüüle. Mis Teie ütlete selle peale? Puskar. Praegu vaenlane tungib Võdra peale kõvasti. Kõik see jant mõjub halvasti vägede peale. Kuidas Teie isiklik arvamine on, kui Balahhovitš kõik siin olevad kindralid ja sakslased arreteerib?

— Esiteks käsen sõjaliselt ligi aidata Ostrovi võtta. Kui ei saa seda teha Velikaja idakaldal ja saab teha läänekaldalt, seda parem, sest siis on meie ja valgete venelaste vahel Velikaja jõgi. Igatahes sõjaliselt on väga tarvilik, et punased saaks meie piirilt kaugemale visatud ja kõik mis selleks ligi aitab, on meile kasulik. Nüüd teine küsimus. Nagu juba ütlesin, peame meie kõiges nendes venelaste arreteerimise jantides ennast kõrvale hoidma. Arvan, et kindralite arreteerimine Balahhovitši poolt on niisamasugune vene jõu killustav jant nagu Balahhovitši arreteerimine Judenitši poolt. Igatahes üks asi on minule selge, et vene tagurliste jõududega meie ühes töötada ei saa, sellepeale vaatamata, et niisugune ühestöötamine vene enamlastevastaste jõududega meil sõjaliselt ja poliitiliselt väga kasulik oleks. Peale selle ei usu mina hästi ka Balahhovitši organiseerimise jõu sisse, niisama nagu ei usu Judenitši staabi organiseerimise jõu sisse. Laidoner.

— Balahhovitši juurde tulevad üle otsekohe tuhat meest. Mis teha nendega. Need mehed Judenitšiga töötada ei taha. Mis teha nende mees-tega?

— Võtke oma alla ja saatke meie väeosadega Ostrovi peale, kui nemad tõesti ennast Judenitši

Vaenlane pommitab raudteeüli meie soomusrongi tegevuspiirkonnas jaanuaris 1919. a.

*) Vabadussõja Arhiiv Ü 28 — 703—708.

ulla ei paenuta. Igatahes tarvis ära pruukida kõik jõud, mis enamlaste vastu võitlevad. Kui muud ei saa, teeme nendest ühe hea polgu ja sellega ongi Teil Ostrovi garnison valmis. Arvan, et nemad viimaks ka Põhja-Lääne armeega ära lepiavad. Muidugi kui nemad enne üksteist ära ei söö. Laidoner.

— Mis siis teha, kui kindral Balahhovitši mehed täna öösi kindralid ja sakslased äranodiavad, mis siis teha?

— Kindralite ja sakslaste nodimises peate olema täiesti erapooletu, aga kui see juhtub, peate jälle uut võimumeest ligi aitama võitluses enamlaste vastu, sest, nagu juba ütlesin, meie otsekohesed sõjalised huvid nõuavad seda, et enamlased saaksid meie piirilt kaugemale aetud ja sellepärast toetame meie kõiki neid, kes meiega ühes enamlaste vastu võitlevad. Muidugi senikaua, kui nemad ise meie vastu ei pööra. Kas saite minu mõttest aru? Laidoner.

— Igatahes Pihkva kaitsmise eest vastutada meie ei saa praegustel tingimustel. Sündmused käivad sündmauste järele, et praegu on raske ütelda, millega see asi lõpeb. Üleüldine siht on üks — aidata enamlasti kaugemale ajada, et siis oma kindlustatud liini peale tagasi tulla. Üks asi on ainult halb, et vaenlase pommid langevad juba Pihkva lähedusele. Seisukord nõuab venelastelt rutulist pealetungimist ja kui ei, siis on Pihkva kadunud. Meil meie operatsiooniks on kõik valmis. Partisanid ja scoudid on juba kohtade peal. Täna öösi saab ära vahetatud 6. polk, kes ka Irboskasse läheb. Kardame, et kui Pihkvas veel üks paar päeva läbi elada seda, mis

meie viimasel nädalal läbi elanud oleme, siis oleme hallid või läheme halliks. Head õhtut!

— Loodan kindlasti, et teie sellest kõigest jandist ilusasti välja tulete ja mina varsti teid mõlemaid*) niisama noortena saan nägema nagu teie seni ajani olite. Nagu näen, ei ole teil meeolu langenud ja see on kõige tähtsam. Veel kord kordan. Meil ei ole mingil tingimusel tarvis venelaste omavahelistesse tülidesse segada, aga ligi peame neid aitama võitluses enamlaste vastu. Seda nõuavad meie huvid. Muidugi, meile on see vene grupe kasulikum, kellega meil kergem on ühes töötada ja kes ise tugevam on võitluses enamlaste vastu ja kes ise aktiivsem on ja paremini ennast organiseerida mõistab. Head õhtut ja head edu uues operatsioonis soovin teile mõlematele! Laidoner.

Kavatsetud operatsioonist ei tulnud midagi välja, kuma valgete baas pealetungiks Pihkva näol langes punaste kätte niipea kui meie väed Pihkvast ära tulid. Meie vägede evakuatsioon algas öösi vastu 24. aug. ja lõppes 25. aug. Samal päeval murdsid punased valgete rinde Pihkva ees läbi ja õhtul kindral Judenitš otsustas „asjatute kaotuste vältimiseks“ Pihkva lahinguta maha jätta.

Pihkva operatsioon oli lõppenud. Meie väed asusid kindlustatud Irboska-eelsetele positsioonidele. Vene valgete II korpus jätkas taandumist Želtsa jõe taha (Pihkvast 70 km põhjas). Koos vägedega algasid oma viletsuste-teekonda tuhanded sõjapõgenikud, kes punase terrori kartusel pidid lahkuma kodulinnast.

Taandumisel Mustveest Jõgevani.

Õiendavaid märkmeid Dr. A. Truusa samapealkirjalise artikli puhul

„Vab. Täh.“ nr. 12 — 1937. a.

A. Jõemaa (end. Vipper).

„Vabadussõja Tähistel“ nr. 12 — 1937. a. on ilmunud res. san.-leitn. Dr. A. Truusa mälestused: „*Taandumisel Mustveest Jõgevani*“, on mitmeti ebatäpsed, mida võin tõendada, kui sellest taandumisest osavõtja. Pidasin pealegi kogu Vabadussõja kestel päevaraamatut ja nii võin oma päevaraamatu põhjal seda kindlamini Dr. Truusa andmed ümberlükata.

Üldjoontes oleks öelda järgmist:

Lohusus asuvat salka ei juhtunud mitte lipn. Daniel vaid lipn. Davel. Mustvees olid ohvitseridest: leitn. Pekarski, lipn. Mägi, lipn. Goruškin ja Torma-Lohusuu Kaitse Liidu ülem al.-leitn. M. Kuhlberg. Torma-Lohusuu Kaitse Liidu koosseisu kuulusin ka mina ühes nende meestega,

kes Palamuse Kaitse Liidu ülema lipn. Soots'a poolt Mustveesse olid saadetud abiks. Täitsin Torma-Lohusuu Kaitse Liidus veltveebli kohuseid ja nii sain kõik sõjategevusse puutuvad korraldused otse al.-leitn. Kuhlberg'ilt. 9. dets. 1918. a. õhtul sain käsu valida välja 20 meest, et minna appi Lohusuisse. Abisalga vanemaks määrati mind. Kaasa võtsime saksa kuulipilduja, mille lukk saksa ja vene luku osadest oli kokku-kombineeritud. Iga 15—20 lasu järgi tuli lukku seada. 9. dets. õhtul jõudsin Lohusuisse, kus andsin salga ja kuulipilduja lipn. Daveli korraldusse. Kuu-

*) „Teid mõlemaid“ all ülemjuhataja mõtles polk. Puskarit ja al.-polk. Partsi. R. T.

lipilduja jaoks olid lipn. Davelil vajalikud mehed olemas. Mind ühes Palamuse meestega pandi korterisse Lohusuu vallamajja. Ühtlasi pidin mehi määrama valveteenistusse. 10. dets. hommikul, valgenedes, läksin Daveli juurde saama korraldusi. Vaevalt sinna jõudnud, algas lahing. Esimestena langesid Lohusuu—Ranna-Pungerja poole viival teel liikuva patrulli 4 meest. Punased olid öösel Lohusuu Vene küllasse sissetulnud ja nüi langes patrull seljataguse tule ohvriks. Mind käsutas lipn. Davel kuulipilduja juurde, mille ta oli lasknud viia, koolimaja teise korrale, öeldes, et mehed on kuulipilduja juures ja hobune koolimaja lauda taga. Ise asus ta Lohusuu kiriku juurde. Koolimajasse jõudes tulid mulle uksele vastu vaid kaks meest, kes nerde üteluse järgi pidid olema kuulipildurid. Sundisin need

vata 2. Kella 11—12 aeg katkes Mustveega telefoni ühendus. Võtsin mehe kaasa ja läksin ottsima riket. Paar kilomeetrit Mustvee poole oli kaks posti saetud maha ja traadid katki. Parandasin traadid ära ja läksin tagasi Nina postijaama. Mustveest ikkagi ei vastatud. Tegime otsuseks lahkuda Nina postijaamast paarikaupa. Nüi mindigi metsa mööda. Viimase ni läksin minna ühe kaitseliitlasega, kellele viildid olid katkised, ja kahe Mustveest päritoleva küüdimehega. Jõudsimise õhtul kella 5 ajal Mustveesse, ajasime laiali teemaja ette kogunud kohalikkude venelaste salgaga ja liikusime siis Mustvee—Tartu maanteed välja. Ühelt kohalikult eestlaselt, kes tuli vastu, kuulsin, et kõik juba kella 12—1 ajal Mustveest küüthobustel on lahkunud. Luige veskisse, versta 6 Mustveest, läksime sisse. Tundsin veski oma-

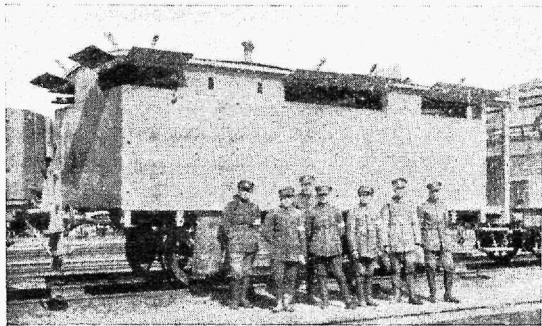

2. Jal.-polgu jalamaakuulajate komando Marienburgis (Aluksnes), Lätimaal, 1919. a. suvel.

tagasi minema teisele korrale, kus selgus et lastud ei ole pauku gi. Sain teha kolm valangut, kui kuulipilduja läks rikki. Ringivaadates nägin veel ainult ühe mehe. Jooksin alla, kus nägin, et lipn. Davel oma salgaga taganes metsa poole. Lauda taga hobust ei olnud. Võtsime nüüd kahekeisi kuulipilduja ja majade ning põõsaste varjus taganesime teistele järele. Korraga hakati meid külje pealt metsast tulistama. Küngaste varjus parandasin luku ja saatsin valangu metsa. Tulistamine lakkas. Tükk maad edasi minnes hakati meid uuesti tulistama ja nüüd juba kahelt poolt. Nägin et pean kuulipilduja jätma maha. Võtsin luku välja. Jooksime metsa. Nina postijaama kohal pöördusime suure tee peale. Lipn. Davel oli seal umbes 20 mehega, neist suurem osa Palamuse mehi eelmisel õhtul minuga tulnud salgast. Telefoni ühendus Mustveega oli jähule seatud. Kuulsin, et peale 4 patrullimehe oli veel surma saanud 2 ja ha-

nikku. Kuulsin temalt, et peatuma on jäänud Torma mõisa. Tema olnud ka küüdis. Saagisime telefoniposti maha ja kaasasoleva telefoni-aparaadi abil püüdsin ühendust saada, kuid tagajärjeta. Liikusime edasi Torma poole. Ninalt lahkudes oli kogumiskoht määratud Teelahkme poodi juures. Seal aga kedagi ei olnud. Kõnnu küla lähedal tuli lipn. Goruškin 5-mehelise luursalgaga vastu. Nendega koos sõitsime Torma mõisa. Seal oli umbes 30-meheline salk leitn. Kuhlberg'iga. Lipn. Davelit üldse pärast Tormas ei näinud. Võib olla, et ta hiljem tagasi tuli 2. polgu 2. rooduga. 11. dets. panime 4-mehelise valvetõkke Teelahkme poodi juurde, kus punased 12. dets. haaranguga kaks meest maha lasid ja 2 haavasid. Sama päeva õhtul kolisime Tormast Kõnnu koolimaja juurde ja paigutasime valvetõkke Kõnnu tuuleveski juurde. 13. dets. hommikul tungisid punased peale ja vallutasid veski. Lõime aga nad tagasi ja saime vangina

ühe punaväelase-soomlase. Saime teada, et meie vastas on kaks roodu 47. kütipolgust ja kaks roodu soomlasi 6 kuulipildujaga. Seda haavatud punast vist dr. Truusa raviski. 14. dets. jõudsid ka 2. polgu kaks roodu kohale. Meid viidi reservi Kõnnu külla. 14. dets. varahommikul sõitsin Palamusele mobilisatsiooni käsku viima. Tagasi jõudsin õhtul. Tõin kaasa ka okupatsiooni ajal peidetud kuulipilduja. Padrunite puudusel jätsin selle Kõnnu külla 2. roodu voori juurde. Meid saadeti kohe tagasi Kõnnu koolimajja. Punaste luure oli tunginud peale ja iga silmapilk oli oodata uut pealetungi. 2. polgu mehed ei pidanud vastu. Nüüd paigutati meie salk, 35 meest, koolimajja tagasi ja veski juurde valvetõkkesse 2. polgu meestega pooleks. Punased tungisid veel kord peale, kuid löödi tagasi. Meie salgas haavatuid ei olnud. 15. dets. kella 12—1 vahel valvetõkke vahetamisel tungisid punased uuesti peale, seekord kõigi jõududega. Kõnnu koolimaja ja veski vastu olid koondatud peajõud ja 4 kuulipildujat. Viibisin 2. polgu lipn. Mitnits'aga eelpool valvetõket, kui algas tulistamine. Jooksime mäe varjul koolimaja juurde. Meie sinna jõudes olid punased juba veski juures. Pidasime vastu koolimaja juures kaks tundi. Koolimaja juurest lahkusime lipn. Mitnits, mina, A. Ustav, (praegu Väike-Maarja konstaabel) ja R. Alekand. Liikuisime välja pidi rööbiti punastega, sest Kõnnu mõisa ja Kõnnu poodi juures olid juba punased. Päästis meid vene sõdureile sarnanev vorm. Jõudsimme Luige kõrtsi kohal enne punaseid üle tee metsa ja sealt Torma mõisa. Sinna jõudes oli lahing juba Torma kõrtsi juures käimas. Algas paaniline põgenemine. Torma lahingu kaotus oli täiesti juhtimise puuduse süü. Kõnnu koolimaja taganedes oli meie salga kogumiskoht Lullikatu külas. Õhtul oli salk täies koosseisus seal. 16. dets. hommikul käsutasime küüthobused välja ja liikuisime Jõgeva poole. 2. polgu 1. ja 2. rood olid õhtul paanikas jooksnud Jõgeva ja Tartu poole. Enne lahkumist tegime luurekäigu Torma poole. Torma mõisas ja külas olid punased sees. Nii on Dr. Truusa väide, et nemad seal väi-

Meie Soomusrong nr. 2 kuulipildujavaguneid suvel 1919. a.

mased, olid, aluseta. Laiusele jõudes ei leidnud sealt ühtegi 2. polgu meest. Lahkusin salgast Laiusel, minnes Palamusele. Salga asukohaks määras leitn. Kuhlberg Jõgeva mõisa. Teisel päeval, Palamusest lahkudes, võtsin kaasa 3 tuttavat poissi ja läksime Jõgeva mõisa, kus asus salk. 18. dets. saime käsu liikuda tagasi Laiusele. Kohal oli ka üks Balti Pataljoni rood. Laiusele jõudsimme õhtul. Öösel käisin lipn. Mägi'ga Kuremaa mõisast kapt. Andersoni jaoks ratsahobust rekvireerimas. 20. dets. saime käsu lahkuda Laiuselt. 2. polgu pataljon oli juba läinud. Seekord läksime Aidu külla, kust 23. dets. Jõgevale Balti Pataljonile käsutati appi. Tegin kaasa 12 mehega Jõgeva mõisa lahingu 23. dets. Sealt taandusime Aitu ja 24. dets. Aidust Põltsamaale, 24. dets. öösel Põltsamaalt Pajusi mõisa, 25. dets. Pajusist Lahaverresse ja sealt Aitu. Tegin kaasa Aidu kolm lahingut, siis Vaimastvere mõisa võtmise ja sealt liikuisime Tartu peale. Ühinesime Kuperjanovi partisaanidega, olgugi et meid vägagi taheti liita 2. polguga. Leitn. Kuhlberg jäi 2. polku, kuid salk umbes 30-mehelises koosseisus ja lipn. Goruškin arvati Kuperjanovi partisaanide pataljoni 4. roodu koosseisu 4. rühmana. Vabadussõja tegin hiljem kaasa Kuperjanovi partisaanina kuulipildurite roodu 4. rühma ülemana.

Taandumisel Rägavere alt.

Res.-kapten A. Brakel VR II/3.

Raske Saksa okupatsioon ei jätnud oma mõju avaldamata ka meie ohvitserkonnale — tuli hankida endile ülevalpidamist väga mitmesugusel teel. Nii oli mehi tööl isegi öövahtidena ja mustatöölisena. Ka ise sain koha mustatöölisena Bekkeri tehases, kus teenisin kuni okt. kuuni 1918. a. Siis sai teatavaks, et Pihkvas formeeritakse n. n.

Põhja korpust, kuhu vastu võetakse soovijaid. 23. okt. astusin häda sunnil Pihkvas teenistusse Põhja korpusesse. Korpuses oli õige suurel arvul ka eesti ohvitseri ja sõdureid, mille tõttu varsti tuldi mõttele asutada iseseisev eesti eriuksus. Mõte leidis ka pea teostamist. Astusin nüüd ka sellesse üksusse. Teenisin Pihkvas kuni 19. nov.-ni, mil sain 5-päe-

vase puhkuse. Ühes minuga tuli puhkusele ka lipn. Anton Vilberg (praegu Tallinnas äri-mees). Tema kutsel sõitsin ta vanemate kodusse Rakveres. Seal oli tegemist kohalike punastega, keda vene vormi nägemine ajas marru. Tagasisõitu Rakverest alustasime 24. novembril. Valga läbistasime sama päeva õhtul. Mingipärast asusime seal rongi viimasesse vagunisse, kohe kohandudes magamisseks. Ärkasin südaöö; rong seisis kusagil jaamas. Väljusin vagunist, et järeelvaadata, kuhu oleme jõudnud. Äkki hakkasid eespoolt kostuma püssipaugud. Veidi edasi minnes, nägin petrooleumi lampide valgusel, et mingisugused püssidega varustatud kogud tirivad esimestest vagunitest välja kuldpagunitega vene ohvitseri, neid jaamaesisel kohe maha lastes. Enamlased! sähvatas mõte peas. Pöördusin kohe ümber, et jooksta tagasi. Tormasin ruttu vagunisse ja äratasin raske une pealt A. Vilbergi. Kadusime metsa, et tagasi liikuda Valga poole.

Jõudsim e viimaks Petseri jaama, kus selgus, et Irboska jaama oli vallutanud salkkond punaseid. Telefoniühendus jaamaga oli katkestatud. Ootasime Petseris kuni 25. nov. hommikuni, mil juba sinna hakkas valguma Pihkva poolt põgenikke. Pihkva olevat ümberpiiratud punaste poolt, ja iga minut võivat oodata selle langemist. Punaste tegevus Irboska juures likvideeriti seekord siiski ja varsti liikusid sealt jälle rongid Valga suunas. Sõitsime Valka. Nädalapäeval seal elatud, hakkasid tulema teated, et ka Narva on langenud punaste kätte ja neile avaldavat visa vastupanu Eesti väed. Kohe oli meil Tallinna sõidu otsus kindel, et astuda Eesti väkke. Valgast lahkusime st.-kapt. August Vollmann'iga (Langes Kirepi lahingus) 8. dets. õhtul. Sõit arenes takistusteta kuni Aegviidu jaamani, kus 9. dets. hommikul ootamatult rong peeti kinni pikemat aega. Rongi läbiotsimist toimetasid ohvitserid ja kooliõpilased rittm. G. Jonsoni juhatusel. Kuna olime vene vormis, paluti ka meid jaama, et isikuid teha kindlaks. Jaamas pöördus rittm. Jonson meie poole küsimusega, kuhu sõidame. Teatasime, et sõidame Tallinna, Eesti sõjaväkke astumiseks. „Minul on kindel käsk vene sõjaväelasi mitte läbi lasta,“ teatas ta meile. Katsusime küll teha kindlaks, et meie pole mitte venelased, vaid eestlased, kuid tulemusteta. Meid paluti järgmise rongiga sõita Tapa poole tagasi.

„Palun Teie sõjariistad,“ teatas meile rittmeister, kuid nähes st.-kapt. Vollmann'il Georgi mõõka ja minul Anna ordupaelaga ehitud mõõka, loobus ta nende äravõtmisest.

Kavatsuse nurjumine tegi meeoleu päris nukuraks. Koolipolste hulgas olid mõned tuttavad, kes soovitasid Tapal pöörduda miilitsaülema poole ning siis sõita sellelt hangitud tunnistusega uuesfi. Lõunaks olime Tapal tagasi. Pöördudes kohaliku miilitsaülema Ruuse poole, andis see vastutulelikult minule tunnistuse välja, tõendades, et „kodanik

Artur Brakel'il on luba Tallinna sõita.“ Selle tunnistusega varustatult läbisin pealelõunat Aegviidu jaam, kus ka seekord kontrolliti sõitjaid.

Õhtul jõudsin Tallinna. 10. dets. hommikul aga ilmusin Sõjaministeeriumi, Pagari tän., kus mind määrati ohvitseride reservi. Vaevalt paar tundi olnud reservis, sain uue määramise — 1. jalaväepolku. 13. dets. kell 4 ajal päeval oli Sõjaministeeriumi kokku kutsutud 1. jalaväepolgu ohvitseride üldkoosolek. Koosoleka ruum Sõjaministeeriumi alumnisel korral vastu Pikk tänavat oli juba tulvil ohvitseri, kui jõudsin sinna. Koos võis olla ohvitseri 60—70. ümber. Jäin seisma ukse juurde. Sein ääres oli laud, mille taga istus polgu ülem kindral E. Pödder. Kindral tutvustas kõigepealt koosolekuid olukorraga rindel ja teatas siis, et: „Täna õhtul väljub Tallinnast Rakveresse abiks 5. jalaväepolgule ešeloni kapten J. Munneri juhatusel, ja kuna roodudele on ohvitserid määramata, siis palun ülesse anda, kes soovib vabatahtlikult sõita kaasa. Kui vabatahtlikke ei leidu, saavad ohvitserid määratud.“ Tekkis rusuv vaikus. Tõstsin kohe käe üles ja kindral E. Pödderi mänguandel liikusin laua poole. Ohvitseride vahelt läbi minnes, nägin veel ühte ülestõstetud kätt — oli lipnik E. Oehren. Rohkem vabatahtlikke ei leidunud. Kindral E. Pödderilt saime aega 4 tundi endi koduste asjade korraldamiseks ja käsu, ilmuda kell 8 õhtul Kopli kaubaajama ning seal esineda kapt. Munnerile. Saime ka loa kohe lahkuda koosolekult. Kodus läks vähese asjade pakkimine seljakotti kiirelt. Siis teatasin emale, et sõidan liinile, — ja lahkusin siis rutuga, et vältida pikemat jumalagajätmise stseeni.

Kopli jaamas olid sõdurid juba vaguneis. Esitlesin end kapten Munnerile. Oli kogunenud juba ka teisi ohvitseri. Jäin esialgu kapt. Munneri juurde nooremaks ohvitseriks. Väljusime Kopli jaamast õhtul kella 10 ajal. Rakvere jõudsim 14. dets. hommikul, kus roodud paigutati veneaegse rentei hoonesse. Ruumid olid külmad, aknad ärälõhutud. Sakslased olid teinud seal korraliku lõhkimistöö. Kapt. Munner läks 5. jalaväepolgu staapi, et saada sealt edaspidiseid korraldusi. Tagasitultes selgus, et jääme selleks päevaks Rakverre, kuna järgmisel hommikul pidime asuma Rägavere all liinile. 15. dets. hommikul pimedas lahkusime Rakverest.

Roodud liikusid Rakverest Rägavere poole küit-hobustel. Saaniteega toimus roodude paigutamine Rägavere alla kiirelt. Kui kohale jõudsim oli 5. jalaväepolgu osad vaenlasega juba käimas kihe lahing. Enne Rägavere mõisat paiskusid roodud ahelikku ja juba lahingkorras liikusime edasi Rägavere poole. Peatuma jäime Rägavere mõisa taha, kuna olime määratud varru. Mehed, keda juhata-sin, olid kõik täiesti tundmatud. Juba Rägavere alla jõudes selgus, et paljud neist puudusid. Tegin ohvitseridele ülesandeks mehi hoolega silmas pidada,

ja neil mitte lasta laiali valguda. Rägavere mõisa ees arenes kibe lahing. Õige intensiivselt töötas Rägavere mõisa läheduses al.-kapt. Tõnissoni patarei. Üksikud ekslevad püssikuulid ulatasid ka meieni, mis osa mehi tegi rahutuks. Oli rohkesti tegemist nende vaoshoidmisega.

Valgenes juba kui üksikud 5. jalaväepolgu osad Rägavere alt hakkasid taanduma. Osa minu mehi ei kannatanud enam välja, vaid jooksid eemale jäetud küüthobuste juurde ja kadusid nendel Rakvere poole. Koondasin ülejäänud mehed enda lähedusse. Varsti andis kapt. Munner käsu tagasitõmbumiseks Rakvere poole. Tagasitõmbumist algasid ka teised 5. jalaväepolgu osad. Kui lõuna paiku jõudsi Rakverre oli minul 40 mehest järel vaid 20 mehe ümber, kuigi lahingus meestega veel ei olnudki.

Rakveres saime käsu rekvireerida kõigilt linnas viibivatelt talumeestelt hobused ühes veoabinõudega, et need mitte ei satuks vaenlase kätte. Varsti olid kõik mehed regedel ja voo venis õige pikaks. Pärast lõunat andis kapt. Munner minule käsu voo- riga Rakverest välja sõita Kadrina tee ja linna taga teda oodata.

Peatuskohal istusin teeäärsele kaitsepostile ja hakkasin ootama kapt. Munnerit. Mehed regedel olid õige närvilised, sest teiselt poolt Rakveret oli kuulda juba õige ägedat laskmist. Raudteel pais- tis soomusrong, mis liikus Rakvere jaama poole. See oli meeste suureks rahustuseks. Kuid peagi hakkas rahutus uuesti võtma võimust. Minu juurde ilmus kokk ja palus luba köögiga sõita Kadri- nasse, et seal valmistada meestele toitu. Andsin selleks loa, kuid köögi lahkudes andis ka osa mehi hobustele piitsa ja tulise kiirusega kihutasid mine- ma. Võimatu oli neid kinnipidada.

Hakkas juba hämarduma. Ootasid veel kümne- konna reega. Tulistamine Rakvere jaama pool muutus järjest ägedamaks. Keegi karjus: „Ahelik, ahelik tuleb,“ ja näitas Torma tee poole. Pöörasin ka sinna poole oma pilgu, kuid ahelikust polnud jälgegi. Paistis küll talvetee lähemas- se külla, mis oli tähis- tatud korrapäraselt lumme torgatud väi- keste kuusekestega, mida „hirmu suured silmad“ pidasid ahe- likuks. Tegin küll meestele selgeks, mil- line vahe on aheliku ja talvetee vahel, kuid sellest oli vähe. Hirm oli kõigile juba ni sū- damesse tunginud, et ei aidanud enam ka

ähvardused. Haarasin tugevamini „Nagani“ pära pihku, tehes kobuuri lahti. Sain lõpuks aru, et ka vägivald ei aita enam, lõin käega, sõnades: „Noh, laske siis paganapäralt jalga.“ Suutsin siiski veel suure vaevaga kinnipidada viimase ree, et mitte täiesti jääda jalameheks.

Viha nõõris kurku, vihapisarad tulid silmi. Häbi oli ka kapt. Munneri ees, et ei suutnud mehi hoida vaos. Kuid oli võimata seda surmahirmuga naka- tatud salka pidada kinni, keda pealegi nägin alles teist päeva. Varsti kostis Rakvere poolt hobuse kabjaplagin ja meie kohal peatus saan kapt. Mun- neriga: „Kus on mehed?“ oli ta esimene küsimus. Seletasin talle loo ära, ise otse värsedes vihast.

„Pole viga,“ rahustas mind kapt. Munner, „küll meie nad Kadrinas jälle kätte saame.“ Istusime siis lipn. Oehreniga saani ja alustasime sõitu Kadrina poole. Olime viimased, kes seda teed möõda lah- kusid Rakverest. Kapt. Munnerilt saime ka teada, et osa 5. jalaväepolgust oli lahkunud Torma poole. Meist paremal oli kuulda rongi mürinat ja oli ka raudteel näha liikuvaid tulesid. Oli Kadrina ja Rakvere vahel liikuv meie soomusrong.

Kadrina poolt paistis tulekuma — põles midagi! Lähedale jõudes nägime, et põlema oli kellegi poolt süüdatud teeääres asetsev Hulja mõis. Peatusime, et lähemalt vaadelda. Kuna ka meie abi siin ei aidanud, jätkasime teekonda Kadrina poole, kuhu ka varsti jõudsi. Kiriku ümbrus oli nagu mõni suurem laadaplats — mehi, hobuseid regedega oli kõikjal. Kapt. Munner siirdus polgu staapi, kuna mina lipnik Oehreniga hakkasime otsima oma „ärakadunud poegi“. Oli aga raske neil leida, sest röödud olid kõik alles segamini, veel ei oldud suu- detud ära jaotada kõiki mehi.

Viimaks siiski leidsin üles jooksikud, kellega esialgul ei tahtnud vahetada sõnagi. Sõõnud, hak- kasin kibedusega mõtlema oma esimesele päevale liinil.

3. Jal.-polgu kaevikuid Narva jõe kaldal 1919. a. varakevadel.

Meriõpilasena Suurtükilaev „Lembitul“.

E. Eik.

Vabadussõjaaegne merijõudude juhataja Johan Pitka algatusel 1919. a. algul ellukutsutud Meredessant Pataljoni eluiga ei olnud pikk. Juba algusest peale tekkis raskusi tema töölerakendamisel oma ülesannete täitmiseks. Asutatuna märtsis, mil meri oli jääkatte all, tuli esialgu tema 200-pealine meeskond paigutada ligi kuuks ajaks vastmoodustatud L./R. Soomusrongile nr. 5. Alles 3. mail suudeti „Kalevipojaga“ välja sõita ja asuda dessantoperatsioonidele. Pärast kaht tähtsat dessantretket Heinaste all ning idas Luuga-Peipia vetes, määrati pataljoni juba mai lõpul likvideerimisele. Kuna suurem osa meeskonnast, umbes 150 meest, viidi tagasi oma endistesse väeosadesse, paigutati 40-pealine kooliõpilastest koosnev 2. rood sõjalaev „Lembitule“. Nende hulgast kavatseti hiljem komplekteerida õpilasi asutatavasse meriväe kadettidekooli.

Õpilaste koosseis oli võrdlemisi erinev. Vanuselt 15—16 aastani oli nende hulgas gümnaasiumi lõpetanuid ja üliskoolis käinuidki, oli neid, kel gümnaasiumi lõpetamiseks kulus veel oma 3—4 aastat ja lõpuks oli neidki, kes üldse polnud õppinud gümnaasiumis.

26. mail 1919, tagasi tulnud pärast väsitavaid dessantoperatsioone Venemaa randades ja elanud raskemates sõjatingimustes vaheldumisi „Kalevipoeg“ laevaruumis või rindel kodutuna vaenlase seljataga, tundus „Lembitule“ asumine hoopis meelepärasemana. Pärast kolmepäevalist puhkust asusimegi elama päris sõjalaevale. Õpilaste enesetunne tõusis kohe, kuna seni oldi elatud kuidagi „ballastina“ kaubaaurikul.

„Lembitu“ 160-pealine meeskond kasvas kohe 200-pealiseks; tihedus laeval oli maksimaalne ja kõigile ei tahtnud jätkuda kohtigi magamisaseme ülesriputamiseks. Varsti küll osa õpilasi lahkus laevast Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni, kust nad olid tulnud märtsikuul, kuid meeste üldarv sellegipärast ei vähenenud uute õpilaste juuretuleku tõttu. Kuna õpilasterood dessantpataljonis oli jäänud juhita, endise ülema leitnant J. Jammeri lahkumise tõttu, määrati „Lembitul“ õpilaste vanemaks aseohvitser Tramberg. Inimesena ta oli hea, õpilasi armastav, teenistuse asjades nõudlik. Ei tohtinud õpilaste aeg laevas vähemalgi määral jääda kasutamata, iga hetk muretseta ta õpilastele mõnda lihtsamat, tarvilikku või ka vaieldava väärtuse ja vajadusega tööd, nagu alalist rooste kloppimiskraapimist. Tema autoriteet oli suur.

Meile anti laeval meriõpilase nimetus, kuna aastme järgi arvati meid juba laevale tulekust

peale esimese järgu madrusteks, saades ka vastavat palka, algul 250, hiljem 430 marka kuus, mis tol ajal oli võrdlemisi rahuldavaks tasuks. Kuna esialgu arvestati meriõpilaste „Lembitul“ viibimisaega umbes kahe ja poole suvekuule, jagati kogu meie rühm viieks jaoks, igaihes 8 õpilast. Iga jagu määrati 2 nädalaks teatud eriala peale, mis olid järgmised: signalisatsioon ja navigatsioon, tekiala ja meripraktika, masinaasjandus, kahuriasjandus ja miiniala. Üldiselt võeti kõik viis ala 2½ kuuga läbi. Kuna aga viibisime laeval 2 kuud kauem ettenähtud ajast, siis üksikud spetsialiseerusid kauemini.

Meie esimene sõjalaev Suurtükilaev „Lembitu“ vabadussõjaaegne meeskond oli kirju, juhtkond aastatelt vägagi noor. Komandöriks oli 30-aastane vanemleitnant J. Klaar, vanemohvitseriks 24-aastane R. Gildemann, samuti noored olid ka teised ohvitserid. Vanemohvitseriks oli hiljem leitnant Borgmann, roodu komandöriks Vreibus. Trambergi lahkumisega määrati õpilaste vanemaks juulikuul allohvitser Rääk. Nii laeva juhtkond kui ka meeskond oli teinud läbi esimesed vabadussõjaaegsed merioperatsioonid, suur hulk oli võtnud osa ka Maailmasõjast. Suurem osa olid endised merimehed kauba- või purjelaevadelt, pärit saartelt või Põhja-Eesti rannikult.

Juuni keskel võeti ette üks retk Narva-Luuga vetesse, millest aga varsti mõne päeva pärast pöörduti tagasi Tallinna. Jaani laupäeval „Lembit“ alustas sõitu Riia poole Saksa Landeswehri vastu. Päeva 4—5 olime laevaga ankrus Kuressaares Roomassaare sadama all. 29. juunil Kuressaare Eesti Selts korraldas oma seltsimajas mereväelastele peo, kus mängis „Lembitu“ puhkpillide orkester ja suurem osa eeskavast täideti pooleldi improviseerituna lembitlaste poolt. Vaidlematult see oli tujuküllasem ja meeldejäavam sündmus laeva juba üksluiseks minevas elus. Peost võttis osa pea kogu laeva meeskond. See osutus vist ka esimeseks Eesti merimeeste peoks.

1. juulil liikusime Riia alla, esialgu Liivi lahe soppi, kuhu jäime ankrusse, liitudes miiniristlejate „Lennuki“ ja Vambolaga“. Hommikul oli üldine häire, kõik vahivabad asusid oma kohtadele. Vahepeal kümmekond meest „Lembitu“ navigatsiooniohvitser A. Gustavsoni juhtimisel sõitis kaatriga jõesusu maale. Landeswehri mehed, nähes dessanti ja silmapiiril laevastikku, olid veel viimasel hetkel jõudnud põgeneda, jättes söögi pooleli. Gustavsoni mehed,

tulles tagasi laeva, tõid kaasa peale muu sõjasaagi veel kahuritega varustatud puksiiri „Rudolf Kerkovius”, mis merijõudude juhataja käsikirjaga nimetati ümber „Meeme'ks”. Laev jäigi Eesti laevastiku koosseisu, kuna A. Gustavson määrati selle komandöriks. „Meeme” hukkus traagiliselt 1924. aasta sügisel miini otsas Suuropi lähedal.

Kui „Lembit” hakkas Düüna jõge mööda ülesõitma, sattus ta äkki vaenlase tule märklauaks. Taevaletusele kerkis vaenlase kurjakuulutatav lennuk, mis vaatamata kõigile püüdele teda tabada meepoolse tuleandmisega, tiirles laeva kohal parajas kõrguses. Juba langes esimesi pomme „Lembitu” külje alla jõkke. All laeva laatsaretis olid haavasidemed, puuvill ja rohud valmis seatud. Langes uusi mürske, ikka õnneks mööda. Meepoolne tuleandmine polnud vähem äge. Lembitu 120-millimeetrine suurtükk kärgatas pauk paugu järel nähtavas kauguses põgeneva vaenlase pihta. Komendor Pommer laskis sarnase kiirusega, et vanemkütja E. Rosen vaevu jõudis uusi mürske tuua kohale.

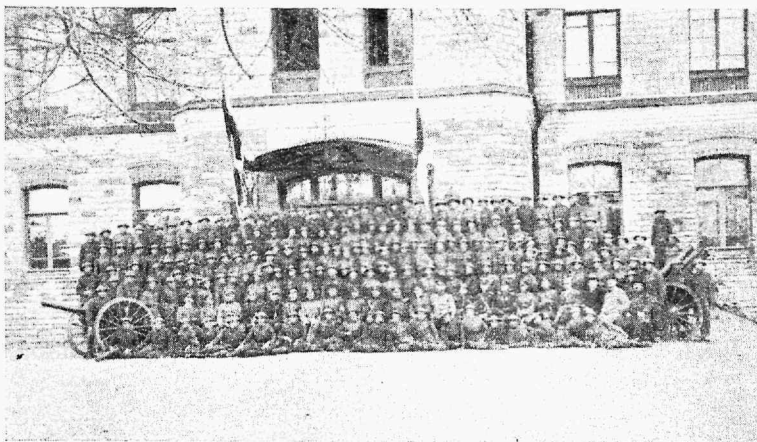
Suures möllus laeva roolimasinas tekkis rike, „Lembit” kaotas juhtimisvõime. Muidugi ei seotud seda häda suure kella külge, vaid üksikud komandosillal olevad mehed teadsid seda.

Siis aga vaibus rünnak „Lembitule”. Meiegi kahurid, automaadid ja püssid vaikisid. Uued rühmad võisid maanduda jõekaldale. Jõesuu piirkond oli vallutatud. Kaugelt aga sadas veelgi üksikuid mürske meile, üks neist nii lähedale „Meemele”, et laeva ahtri üleni pritsis märjaks.

Roolimasin kordaseatud, „Lembit” sõitis varsti jõesuust lahte, kuhu jäi ankrusse teiste laevade juurde. Järgmisel päeval kell 12 hakkas kehtima liitriikide nõudmisel Landeswehriiga allkirjutatud vaherahu. Laeva juhtkond sai sellest teada võrdlemisi hilja, mispärast veel viimasel veerandtunnil lasti veel mõni mürsk.

Pärast Riia operatsiooni laevastik pöördus Tallinna poole tagasi. Paar suvekuud elati vaiksemalt, kusjuures võidi panna rõhku ka õppetegevusele. Võimaldati tutvuda ka Tallinnas sageli peatuvate, meile sõbralikkude riikide sõjalaevadega ja nende meeskondadega.

Hilissuvel algasid järjekorralised retked laevastikuga ida poole, Narva rinde kaitseks ja üldse maaoperatsioonide toetuseks. Suurema osa septembri- ja oktoobrikuudest 1919. a. „Lembit” oli ankrus Peipia sadama all, mererinde valvaks idas, kusjuures Inglise miiniristlejatest koosnev eskaader ristles ümbruskonnas, pakku-des meile tõhusat kaitset. Ingliseid võtsid ette

Vabariigi Sõjakooli 1-se kursuse kadetid koolimaja ees suvel 1919. a.

ka üksikud suuremad retked venelaste vastu kuni Kroonlinnani, häirides aegajalt vaenlase rahu. Sügise saabudes igal õhtul pimedal tulekul Kroonlinna helgiviskaja valgustas Soomelahe idaosa määratusuure valgusjoaga, mis venelaste poolset taevakaart valgustas kui loitev ja kiirgav virmaliste kogu. Harva kostusid ööpimeduses ka kahripaugud, mida Inglise miiniristlejad rohkem küll näisid laskvat harjutuseks.

Vahetevahel lasti laevameeskond maale, kus aga kommunistlikust propagandast läbiimbu-nud vene külaelanikkond kohtles eesti merimehi väga umbusklikult. Hiljem seepärast vabadel silmapilkudel, eriti pühapäevadel, piirduti ainult kogunemisega laevalaele, kus mängis laeva orkester. Muusika näis vaimustavat ka ankrus-olevate Inglise laevade meeskondi, kuna neil oma orkestreid polnud. Helide kuuldavale tulekul inglased samuti kogunesid oma laevadele, elasid muusikale kaasa, tehes isegi jalakeerutust.

Suurimaks sõjaliseks sündmuseks oli Kaporje merelahing oktoobri keskel, kus inglasedki löid kaasa. Eesti meriväel ei olnud siin kaotusi.

Venelaste Krassnaja-Gorka kindlus jäi aga kättesaamatuks ja Vene Loodearmee Peterburi operatsiooni nurjumisega hilissügisel tuli meie laevastikul edaspidisekski jääda ida piiripostiks.

Teadagi oli sellises olukorras süstemaatilise-ma õppetöö sooritamine võimatu ning pealegi olid meriõpilased elementaarsema praktilise ettevalmistuse sõjalaeval juba saanud. Sellekohase palve peale merejõudude juhataja tegi korralduse viia õpilasi Tallinna, arvates neid Meriväe Elkipaazi koosseisu. 6. novembri hommikul viiski miiniristleja „Vambola” meriõpilased Tallinna. Kes omasid gümnaasiumi või reaalkooli hariduse, võeti vastu vastasutatud merikadetti-de kooli. Teised aga, kel puudus nõutav hariduslik ettevalmistus, said jälle jätkata oma õpingut endistes koolides, kus nad selle olid katkestanud ligi aasta eest.

Kurbmäng Pihkva rabades.

Kuidas jäid kadunuks 30 kalevlast.

Pääsenute mälestusi.

A. R õ õ m.

Kalevlaste Maleva päevaraamatust, nagu seda üles tähendanud pealik O. Tief, võime lugeda „... 15. juuli varahommikul, otse päikesetõusu ajal, saabus operatiivkask, mis kõlas järgmiselt: täna lõuna ümber „Kalevlaste Maleval“ vahetada 5. Rakvere polgu I pataljoni 3. rood, 6 rood ja jalamaakuulajate komando. „Kalevlaste Maleva“ rajoon on raudteest Porhovi sihis, viimane juure arvatud, Keebi sild, üle Jäsõkova, Podlipje, Sakhodsõi, Väike-Fomkina külad, Postojalõi dvoor Petrogradi maanteel, viimane juure arvatud. „Kalevlaste Maleva“ tarvitada jääb 2. polgu 6. patarei ltn. Lesseli juhatusel. „Kalevlaste Maleva“ reserv Krestõi — pealiku käsutada.“

5. polgu I pataljoni staabis Krestõis saavad kalevlased teada, et I pataljoni rajoon on märksa vähem kui operatiivkäsus ette nähtud. Nimelt on viimase järgi vahetatavas rajoonis vasakult poolt 7. polgu 1. rood ja 5. polgu 10. rood paremal tiival, peale selle 4. rood Krestõis, millest aga käsus ei ole öeldud midagi. Sellest teatatakse ka polgu ülemale polk. S. Pindingule, aga tema käseb needki vahetada sel juhul, kui Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljon, kes peab tulema ka liinile, vahetamisajaks ei peaks jõudma kohale. Nõndaviisi tuleb kalevlastel oma nelja rooduga vahetada seitse roodu ja üks jalamaakuulajate-komando. Kalevlaste oma jalamaakuulajate-k-do on nii väike, et teda vahetusel arvesse ei saa võtta.

Lõunapaiku liigub Kalevlaste Maleva Krestõist kohe edasi positsioonidele. On hoiatatud, et punased vahetatavas rajoonis juba mitu päeva järgimööda on tunginud peale ja et see kestab edasi. Vahetus toimub täpselt määratud ajal. Juba vahetuse ajal algab vaenlase pealetung, nii et paremal tiival 5. polgu 6. ja 10. rood vaenlase ägeda tule tõttu on sunnitud jääma kaevikuisse. Kogu õhtu ja öö kestab mõlemalt poolt äge tulistamine. Kõik vaenlase katsed läheneda meie positsioonidele aetakse nurja.

Meie kaotused on siiski suured, sest positsioon on väga halb, pealegi ei saa mehed lahingulokorras lähemalt tutvuda oma ümbrusega. Samuti halvasti mõjub seegi asjaolu, et meil peagu pooled mehed on esimest korda lahingus ega oska endid hoida. Neljandaks — mis puutub kalevlaste kaotustesse, siis mängis siin suurt osa vene valgete väeosade äraandlik taandumine, mistõttu meie roodud satuvad küljelt ja koguni seljatangile tule alla. Kalevlased pole ka harjunud

taandumistega — on see ju neil esimene kord kogu sõja jooksul, kus tuleb taanduda laiemal frondil.

*

Lahing on arenenud haripunkti. Keskpäeva päike kõrvetab. Ees, otse nina all, ja seljataga venivad taeva mõõtmatu avarusse suitsu- ja tolmupilved, tekitatud vaenlase kahurimürskudest. Ent meie mehed püsivad paigal. Laskemoona juuretoomine, eriti kuulipildureil, on väga täbar. Voor asub seljataga, ja tee viib üle raba ja läbi jändriku lepavõsa, mis on vaenlase kahurtule all. Aga padrunikastid sikutatakse siiski kohale, põlvili ja kõhuli maas roomates.

Uustulnukad, värskelt mobiliseeritud mehed, ei paista argadena, kuid nad ei suuda siiski harjuda kiirelt olukorraga. Nad on sattunud põrgu, kus pead olema, aga ei oska olla. Mees, kes liinilt seljataha saadetakse, ei oska tulla enam ilma juhita tagasi. Keegi roodu värskes mees, saadetud laskemoona järele, saadakse viimaks pika ootamise ja otsimise järele kätte mädasoos kähvuli — padrunikast kõhu all. Lamab nii seal, ei tea maast ega taevast, kuulide üle pea vingumisel ja kahurimürsu soomülkasse langedes, ta vaid vajub veelgi, et siis jälle tõusta. Nii leiti mees oma õõtsumistegevuse juures. Oli näost kahvatu, ei oskanud midagi vääkida, ei saanud sõna suust välja, kui talt küsiti, miks ta on nii seal, kuna mehed on suremas võitluses... laske-moona näljas.

Mõni teine, veel lahingumõllus karastamata mees, on ninuli või otseti oma kaeviku põhjas, püssiots vastu taevast ja muudkui aga virutab kuule, teadmata kuhu. Kuskil jälle väriseb paar meest kõrvuti. Nad on küll julgenud sirutada oma näo üle kaeviku ääre ja ulatuvad vaatama eesolevasse võssa, kus on näha liikumist, kust iga hetk on oodata vaenlase äkilist rünnakut. Mis on juhtunud siis meie meestega, et nad ei tulista vaenlast, kes järjest ja kartmata rühhib lähemale. Alles siis, kui automaat saadab oma valangu ohtliku võsa suunas, lööb seal kõik kihama. Kui mõni röövikute pesa, kelle rahu häiritud äkki, paiskub see laiali.

„Lase nüüd, kurat! ... Anna nüüd! ... Näe seal, kurat, küürutab teine!“ — nii karju Kaupmees, järjest surudes uut metalli oma kuumaks-kõetud automaati. Aga roodu mehed vaikivad. Mõlemad pusivad ühe relva kallal, mille lukk ravigeb nagu murraks mõni kõvem tera kohviveski

hambaid. Püss on pillatud liivale ja ei tööta enam. Ta vajab hoolikat puhastamist, aga siin nende kohmetunud ning värisevate käte vahel ei edene see töö kuidagi.

Kuid meie meeste koostöö on üldiselt hea. On neidki, kes ei oska kuidagi enam toibuda esimese hirmumürsu mõju alt ega tee üldse midagi. Aga ka nende meeste töö tehakse. Vaenlane ei pääse edasi. Vilkad käed ja valvas silm teevad kõik, et ees, silmapiiril, oleks inimelutu tühjus... Üks mõte on vaid, oleks laskemoona korralikult! Kõik muu ei saa olla kuidagi tähtis. Iga mees on oma kohal, mõni rabeleb koguni mitme eest ja nii püsitakse seisukohtadel.

Nii möödus kuum 15. juuli päev ja saabunud kaunis suveöö mässib meie sõjaareeni mingisse pehmesse läbipaistvasse uttu, mis levib ümbruse soodelt. Nähtavus on hea. Kesköine hämarus ei suuda ka segada. Vaid intensiivsemalt täristavad meie kuulipildujad. Vaenlase pealetung on nurjunud. Ta vaikib. Meie meestel lastakse ka hingata, et kohendada oma küljealust, rookida liivast puhtaks ummistunud püssilukk ja jahutada automaadi tulikuuma rauda.

Meie meeste read on jäänud mõne mehe võrra hõredamaks. Haavatud ja langenud lahingvendi tassivad ära väsinud sanitarid, neid saavad mahajääjate tuhmid pilgud.

Juba koidab. Imelik, et kõrv ei taju ühtegi linnu häälitust. Hüglaslik Karton (räägiti, et ta teel positsioonile oma maksimumit kannud seljas soost läbi), äsja virgunud oma relva juures, hõõrub silmi ja vahib ringi. Kuulatab. Teised heidavad nalja „näe Karton kuulab linnu laulu!“

— „Kuulan, aga pime, mitte ei tea mis on kell... Ütleks ka seda, mis lind laulab, põriseb vahva maksimi-mehe bass.“

— „Mis linnust sa räägid?... Vaat varsti kuulad lindusid!“... tähendab keegi vahele.

— „Just praegu laulab lind, aga teie harjumata kõrvad ei suuda kinni püüda“, — sõnab Karton.“

Läheb täristamiseks. See algab pikkamööda. Olevat nähtud vaenlase liikumist meie parema tiiva seisukohtadele.

Siin on 1. roodu mehi. Neil on tubli juht Neigardt. Kui mitte vahemaal poleks neid Balahhovitši mehi, oleks meie endile kindlad. Aga mis neilgi meestel lõpuks viga. Näevad oma kaevikuis õige sõjakaina. Lai vene sõnelemine on parajasti hoos, kui neile läheneb üks meie ohvitseri korralduste andmiseks. Vastu ruttab vene ohvitser, kapteni aukraadis, kel kõigiti sõjamehelik esinemine. Paljulubavaid noorigi on venelaste hulgas — habemiku venelase kõrval poisikesohtu vormikandja.

Meie 2. ja 4. roodu osad on jälle kuidagi koos. On kaunis head seisukohad, kuigi halvemad kui Balahhovitši meestel. Ohv.-aset, T.

Dreverk usutleb mehi, kas neil on küllaldaselt laskemoona. Keegi kurdab, et tema polevat eile saanud sooja suppi, seepärast käed täna väga kohmetavad. Keegi kõrvalt soovitab tal oma käed panna lähema automaadi rauale.

Täristamine laieneb järjest hoogsamaks üle kogu frondi. Püike on juba keskhommikus. Meeste määratud paled läigivad kui poleeritud munapinnad. Kahurtuli on juhitud vaenlase seisukohtadele. See pole aga kahjuks kuigi tabav. Meeste tuju seetõttu kehv. Oodatakse paremat tule juhtimist. Kogu rinne on sukeldunud innukalt vaenlase passimisele. Seda enam, et vastas olevat läti kommuniste, nagu oli kuulda Balahhovitši meestelt.

Vasaku tiiva positsioonid on halvad, halvemad kui mujal. Seal on seljataga soid ja metsi, ilma loomuliku kaitseta silmapiiri ees ja halvasti planeeritud kaitsekaavidega, äärmisel vasakul pole neidki. Siin mehed — 3. roodu löögiosa, — üks maksimum-kuulipilduja ja kaks automaati oma meeskondadega — lamavad lausa lagedal.

Kuid siin on kardetavamaid kohti kogu meie positsioonil. Siin kardetakse vaenlase läbilipsamist. Seda kohta on kästud kaitsta eriti hoolega. Maksimi-mees Heuschlag, tragi maapoiss, on suutnud imekiiresti kohaneda selle ohtliku ümbrusega.

Mina ja Matsman oleme saadetud automaadiga luurele vastasoleval mäeveerul kasvavasse võssa, et vältida punaste ootamata kallaletungi sealt. Tore, sihvakas Matsman ees ja mina järel liigume käpuli oma meestest eemale. Kuidagi ei tea millest, kas roidumusest või liigsest ette-

Kalevlaste Maleva Irboska kindlustatud positsioonil sügisel 1919. a.

Kalevlaste Maleva valvetöke Irboska rindel Halahhahnaja juures sügisel 1919. a.

vaatlikkusest, aga all mäe küljel laskume päikese kätte pikali. Matsman on suitsumees. Omakasvatatud tubakat saadetakse talle järele kodunt, Järvamaalt kuskiltki. Pole aga parajasti käepärast paberit.

Äkki ta teritab kõrvu ja näeb siis paremal lipendamas võsa raagudesse tuulest aetud ajalehte. Ta roomab seda tooma, sest ajalehe paber olevat kõige parem „vilka“ keeramiseks.

M. läks. Mina küürutan ja kuulan ülalt mäelt kostuvat õredat laskmist. Vastane viimaks vaikib. Viivu aja pärast ilmub M. jälle nähtavale ja viipab närviliselt minu poole käega. See on kutse. Ma rooman tema juure. Käega otse ette näidates, juhib ta minu tähelepanu millegile meist umbes paarkümmend meetrit eemal. Näen, kase varjus istub sõdur. Otsib parajasti täisid. — Jätame tema sinnapaika, kuna meile meenus, väljasaatmisel antud hoiatus — laskmisest hoiduda, kuna meist vasemal üle soo olevat veel Balahhovitši mehi. Liigume kohe tagasi. Ajalehe, mis olnud sihiks, unustame maha.

Tagasiteel arutleme, miks nü imelikult vaiken on nüüd kogu ümbrus. Oleme veel muretust täitapjast saadud rahuliku pildi mõju all ning meis tekkib kahtlus, kas meie mehed pole lahkunud oma seisukohtadelt?

Oleme lõpuks tagasi oma laskepesas. Meie juure ruttab kohe Neuschlag. Ta on rahulik nagu ikka, kuid pisut pettunud näoilmel ja kibestunud häälekõlal ta katkendiliselt teatab meile, et paremat kätt on kõik äkki vaikinud. Ka vaenlasest ei ole mingit ehumärki. Ei tea, kas ongi enam meie paremal tiival mehi, lööme nüüd kõik paarkümmend meest kahtlema. Oleme unustatud... Ümberringi soo ja mets. Samal hetkel, kui meestel käed vaevalt vabanenud relva küljest, kostuvad seljatagant paugud! Algul üksiklasud, siis kiirlaskmine.

„Ei, poisid, kurat, meie oleme ümberpiiratud,“ sõnab rahulikult Heuschlag, tõmmates „maksimi“ pesast välja. Mis küll keegi sel hetkel tundis, ei tea. Kuid meeste tummad pilgud ei kõnelnud just mitte sisemisest rahust. Roodu side, kes oli saadetud paremale maa kuulamiseks ja pealiku juure, polnud ka veel tagasi. Olime juba kaotanud igasuguse lootuse tema tagasitulekuks. Mis teha, kuhu minna, need küsimused tulevad aga kohe otsustada, sest seljatagant paugutamine aina läheneb.

Kogume omad relvad ja laskemoona ning laskume mäelt alla.

Hoidume paukudest kõrvale, pisut vasakule. Meie salgast eralduvad 8 meest, kuna teised, peamiselt jalamehed, ja äsja liinile saabunud ei tule kaasa. Mahajääjad jäid konutama murule. Neist kaugenevad lahingvennad ja sõbrad.

Liigume ahelikus. Kaheksa meest, kaasas maksim ja kaks automaati. Oleme jõudnud nõtkuvale pinnale. Maakamar õõtsub all kui sitke leivatainas. Paiskume ahelikku — Heuschlag, mina, Juhanson, Peel, Romann ja nimepidi tundmatuid mehi, kes just lahingu eel määrati automaatidele. Liigume aeglasel sammul. Jalgealune ähvardab iga hetk vajuda alt. Heuschlag sikutab aga süiski oma rasket lahingriista kaasas. See poleks küll tema asi vedada kuulipildujat, aga pole kedagi küskida. Ja Heuschlag nuriemata ja kedagi sundimata sammub kuulipildujaga edasi. See maapoiss on korraga meie kõigi silmis omanud hoopis suurema väärikuse. Tema liigutusi jälgitakse, tema vaikimisest otsitakse... käske, korraldusi. Temalt oodatakse troostivat sõna.

Järsku silmame metsas mingi liikumise. Kes need on? ... Peatume. Tunneme viimaks ära oma 2. roodu mehed. Esialgu mõlemilt poolt veel kaheldakse üksteisele läheneda. Keegi meist arvab nägevat kalevlaste valgeid käesidemeid ja käistemärke. Süiski, meie ei usalda veel toda „selgetnägijat“ ja vajume samas robinal soisele mätastikule. Ootame ja vahime. Ka seal eemal liikuivad kogud kaovad tagasi metsa.

„Kalevlased? ... Siin omad poisid!“ hüüab Heuschlag.

„Jah! 2. roodu mehed!“ kostub vastu.

Läheneb ja meid on nüüd juba kolmekümne mehe ümber. Igaks juhiks süiski meie ei liigu ühes trobikonnas. 2. roodu mehed jätkavad edasiminekut vasakule, nagu varemalt, kuna meie sammume otsesihis edasi. Hetkeks süiski kõhk-

leme, kas mitte minna roodu meestega koos? Aga nad olid kadunud juba silmapiirilt.

Meid võttis tihe kuusemets enda varju. Vahepeal tärnanud kartus hajus puude vahel, metsavaikus. Õieti küll ei osanud meie veel endile aru anda seisukorra tõsidusest. Vaatepiiril paistis mingi telgimoodi ehitus, nagu neid olime harjunud nägema Balahhovitši meestel välisidumispunktide tarvis.

Uudishimulikult rühime selle telgi poole. Instinktiivselt tunneme endid ikka enam ja enam kaitstuina, mida lähemale jõuame telgile punase ristiga. Äkki peatume. Kuuleme hääli telgist. Haarama relvad pihku. Hetk surmavaikust. Üks kaaslasist arvas nägevat telgis liikumist ja meie hüppame lähemate puude ja põõsaste varju. Ootame ja jälgime. Kuid mitte midagi ei paista aga seal. Siiski — telk nagu liikus! Väljaspoole lõi telgiriie kummi, nagu oleks tugev tuulehiil seal võimutsenud. Ent ilm on ju vaikne. Kuulatame veel terasemalt. Higi voolab ojana nägu mööda alla ja segab nägemist. Siis on märgata jälle nagu liikumist; õigemini tajume seda. Selle järele kostub ümismine või oigamine. Siis aga ikka selgemalt kandub meie kõrvu oiged, mis tulevad nagu maa-alt, tumedalt, katkendiliselt. Siis kuulduv mingi tume mütsatus, telgiriide õõtsumine ja selle järele tugev oigamine, valuline, kramplikult tagasihoitud.

„Seal on haavatu üks... oma valudes,“ sõnab vaevaltkuuldavalt Heuschlag, ja tuleb esimesena välja puu tagant. Jürgneme temale kõik ja ettevaatlikult hiilime telgile lähemale. Matsman ulatub vaatama telki. Ta vahib tummalt.

Siis annab meile märku läheneda võimalikult tasa.

Hetke hiljem oleme kõik telgi avause ees ja meie silmle avaneb õudne pilt. Laua moodi eseme all lamab kerratõmbununa inimkogu. Arstimate paun ja mingi kollase vedeliku pudel on samas maas. Kõik tunnistab seda, et siin on olnud heitlemist, rüselemist.

Kõssis kogu on jalgadeta. Püksisääre otsad on kistud räbalaiks.

Kellele kuulub see telk? Kes on too raskelt haavatu, kes on näiliselt kahurimürsu ohver? Kas on ta punavüelane või oma inimene? Poolsosinal arutame haavatu võimalikku päritolu.

Viimaks keegi leiab, et haavatu sõjamehe varustus, relv ja laskemoon on alles. Seljakott la-

maab telgi nurgas ja veel mingi pambuke. Kõik näitab et haavatu on jäänud oma inimeste kätte.

Ei saagi selgust haavatu kohta. Siis meenub meile endi raske seisukord. Rühime edasi paremat kätt oleva metsa suunas. Hoigav kogu unneb. Vaid mingi painajalik valu ja kibedus on asunud hinge.

Lüüstame metsa. Ees silmapiiril tõuseb kõrgendik. Aimame nagu tundvat maastikku. Kas me pole jõudmas oma 1. roodu seisukohtadele? Heuschlag jätab maksimi teiste hooleks ning kellegile sõna lausumata sammub kõrgendiku poole. Jürgnen talle koos Juhanson, Matsmani ja vist kellegi Viisilehe nimelise mehega. Teised jäävad maha metsaservale. Kas meie neid enam kunagi näeme? Üks mahajääjaist jookseb veel järele. Tema kardab jääda, viimaks ei tule meie tagasi. Paluvad neid mitte jätta maha.

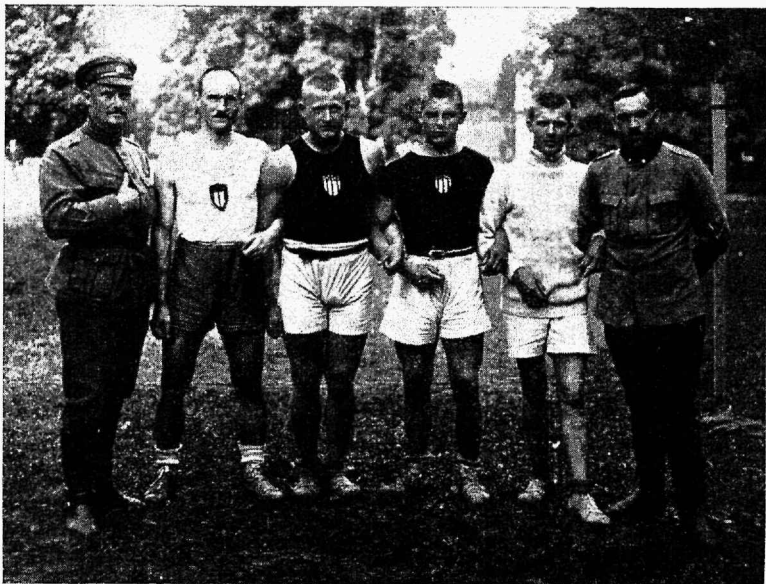
Teel kisume maha väeosa tunnuseid ja valgeid sidemeid käistelt. Hävitame ka dokumentid, kõik, mis võiks meid reeta.

Oleme jõudnud juba kaunis kaugele oma mahajäänud seltsilistest, kui keset legendikku silmame paremal metsaserval ahelikus mehi. Kes need on? Laskume kohe kõhuli ja jälgime nende liikumist. Sama hall vene sõduri vammus oli ka neil seljas. Liiguvad meie suunas, käsi viibutades aina liiguvad lähemale. Kaheksa on neid tulijaid, kõik püssideta.

„Seltsimehed, ärge tulistage“, kisendab keegi neist vene keeles ja sammub ees.

Meie ei luba neil enam läheneda.

— „Seis. Kes teie olete,“ kärgatab Matsman. „Balahhovitši mehed! Voznessenski polgust...“

Grupp Kalevlaste Maleva sportlasi puhkuse viibimise ajal Sangastes hilissuvel 1919. a.

Vasakult paremale: L. Tõnson, E. Hiiop, H. Tammer, A. Klumberg (Kolmpõre), A. Paulus, B. Abrams.

8. roodust, vastab eessammuja ja peatub. Teised kaaslased jäävad tiiki maad tast järele.

Arutame, mis teha nendega. Viimaks otsustame, las' lähevad oma teed. Aga silmast ärme neid laseme!

Anname kätega märku, et mingi tagasi. Venelane ei saa meie märguandest vist aru, ta seisab ikka.

— „Teie tulistate, seltsimehed“, sõandub ta viimaks vastata.

— „Ei, ei, meie ei tulista,“ vastab Matsman ja teeb käega tõrjuvaid liigutusi.

Venelased kaovad siis metsa tagasi. Jatkame oma teed kõrgendiku suunas. Liigume algul õredas ahelikus, relvad hooletult visatud üle öla. Mingi salajane rööm peatse pääsemise üle asub rinda. Siis koguneme jälle kobarasse ja liigume kiirendatud sammul edasi. Ikka enam ja enam tundub meile maastik tuttavana.

Jälle silmame liikumist läbi õreda metsa, paremal metsaveerul. Umbes selles suunas arvame liikuvat ka äsja meist lahkunud Balahhovitši mehi. Peatume. Metsast on kõrgendiku harjale ilmunud ahelik mehi. Püssid kõigil käes, mõnel lohiseb see maad mööda järel. Meie sammume neilte vastu. Mäelt tõmmatakse käega.

— „Kurad, need on ju punased! — prahvatatakse äkki Heuschlag. Tarretume. Justkui hirm on end liigutada. Me mõtlemine on justkui halvatud.

— „Kes seal on? Kes teie olete?“ karjume läbiseigi.

— „Omad, omad. Ärge kartke“, kõlab mäelt vastu ja kutsutakse käega.

— „Pögeneme!... Punased!“ saab vaevalt sositada Heuschlag kui kuuleme seljataha jäänud kaaslaste sammude müdinat. Näeme veel, kuidas aheliku tiib liigub mäest alla, otse meile vastu.

„Seisa! Seisa! kõlab hüüdeid läbiseigi. Me jookseme rohkem õhus kui maas. Relvad takistavad jooksmist. Varsti kõlab ka üksikuid pauke.

Aimame, et meile jookstakse järele. Tagasi vaadata pole nagu aega. Oleks nagu kartus surmale näkku vaadata. Kuulid otsivad meid. Olen endal jooksul päästnud sinelihõlmud lahti ja nii torman teistega ühes. See on võidujooks.

Seljataga kuulduv äkiline karje. Minu kõrval jooksnud Viisileht või Romanng langeb maha.

— Appi! ... Aidake!“ ägab haavatu kaaslane. Kummardun. Tal nüriseb rinnast parema öla juurest verd.

Matsman tuleb ka haavatu juure. Katsume tõsta. Ei saa. Paremat kätt ei või puudutada. Käseme tal ajada end jalule. Mu madsen vajub märkamatu mul seljast. Ta jääb ka sinna. Sest järgmisel hetkel oleme juba metsa varjus ja põlvini rabas...

Puie vahelt näeme, kuidas haavatu seltsimees tõstetakse jalule. Minu automaadi kallale on tormanud kogusid.

Neelav mädasoo on avanud oma suu meie hüvitamiseks. Raba müssib jalgu. Olen teinud kõik enese päästmiseks. Eemal silman Heuschlagi mingil kindlamal pinnal. Minust tagapool roomab kápuli Matsman. Vinnan ka enese välja porist, mis kisub ikka allapoole nagu tuhat kätt. Edasi läheb liikumine hõlpsamalt. Jahe pori kleepub kätel ja näol.

Viimaks vabanen ühvardava mädasoo võimusest. Hingeldades ja surmani tülpinud ronin mähtale.

Meid on vaid kolm, Heuschlag, mina ja Juhanson. Kus on teised, mis on saanud neist? Juhanson on näinud veel üht meie kaaslast haavatuna jäävat maha tol metsikul jooksul kuulide eest.

Tõuseme. Upitame end liikvele. Jalad on kui tina täis. Märg ja porine maapind on vastik. Kuhu aga nüüd? Juhanson kirub kõike kokku. Miks ta olnud nii rumal ja ei jäänud maha õigel ajal, me eksirännakute algul. Heuschlag tahab edasi minna. Ta arvab, et peaksime nüüd hoidma vasakule.

Jälle oleme metsast väljas. Ees on mädasoo Kaugemal paistab talumaja. Paremat kätt mühab mehekõrgune rukis.

Varsti ilmub silmapiirile paar inimkogu, kes viipavad õige sõbralikult meile käega. Kiirelt kaome silmapiirilt. Rukis varjab meid. Juhanson on väsinud.

Nõuta seisukord võib kesta veel kaua. Pääkesketas vajub juba allapoole. Ei ole aga veel lootustki ummikust pääsemiseks.

Juhanson soovib teha väike puhkus — rukis. Tä ongi juba istunud varju me silmi eest. Seisan Heuschlagiga samas ja peame nõu. Kui kaua ikka kükitada rukkis? Heuschlag ühineb minuga otsingute jätkamiseks. Kutsume kaasa Juhansonit.

— „Laske ma puhkan! ... Ah, kus me oleme! ... Mu kodu, naine! ... Mis saab nüüd?“ ja edasi läbi nuuksete ei saa me enam midagi aru.

— „Juhanson, meie tuleme sulle järele!“ trööstib teda Heuschlag.

— „Ah, mis mind vana meest... Kuidas teie noored aga pääsete“, kuulduv vastuseks. See mees ei nutnud enda pärast. Meie kõikide seisukorra traagika oli temale mõjunud. Ta oli muidu külm sõjamees. Armastas tõmmata piipu, mis jäi aga maha kaeviku äärel.

Rukkivälja äärest ulatub vaatama kaugelt. Aimame nagu raudteed seal kuskil, kuhu vajus päikese tulekera. Telefoniposte on näha selgesti. Ja nii siis on meil jälle ring täis oma endistele seisukohtadele. Meie pole mitte eksinud punaste maa-alale.

Väsimusele vaatamata liigume kohe edasi. Vahepeal on ka maapind tahenenud.

Jällegi oleme rukkiväljast väljudes jõudnud talu elamuteni. Väike metsatukake veel varjab raadet. Hetke hiljem seisame suitsevate aher-

varte ees. Inimkogud askeldavad nobedasti ringi. Kellele kuulub see mahapõlenud talu ja mis värvi sõjamehed on seal nüüd peremehed? Lüügame lähemale.

— „Kurat, need on küll kalevlased! ... Näe, Pomerantsi õõtsuv kogu on seal!“ — kuuldu mu kaaslaselt.

„Kas kalevlased? Mis roodu mehed?“ puurib ruikusse ta jõuline kisa. Ma tõmbun puude varju.

— „Jah, ikka kalevlased! ... Siin jalamaakuulajad“, kõlab vastus arvatavasti ltn. Pomerantsilt, jalamaakuulajate pealikult.

Hetke hiljem läheme otsima mahajäänud Juhansonini. Leiame ta endiselt ahastavana rukkis. Ta pilk ei elustu põrmugi meid nähes.

— „Lähme koju!“ kutsub Heuschlag.

Teist kutset pole tarvis. Juhanson on maast lahti ja rukkist väljas.

*

Seisame suitsevate ahervarte juures. Meie ees lamab Madjuvei keha. Tema oli lootustandvamaid allohvitsere.

Teadmata kadunute nimekirjast tõmmati nüüd maha pääsenute nimed. Aitasime seda nime-

kirja parandada. Kirjeldasime välimust kalevlasil, keda olime kohanud, kes olid jäänud teele. Heuschlagi automaat oli leitud luurekäigul kusa-gilt metsast. Meestest aga polnud ei kikki ega kakku.

30 kalevlase saatusest polnud midagi kindlamat teada. Kas vangilangenud? Kas langenud võitlustes? Sellest vaikib ajalugu tänapäevani. Feale selle mitukümmend haavatut ja põrutatut.

Uudishimulikke käib meid usutlemas. Meie ei suuda õieti midagi rääkida. Oleme värskete muljete ja elamuste mõju all. Me keelepaelad ei liigu. Mõtted otsivad ringi ikka mahajäänud haavatuid. Nende karjed teevad valu.

Lahkume suitseva ahervarre juurest. Ahelikus liigume raudteeäärt mööda oma uuele seisukohale. Kalevlaste Maleva on nimelt tõmbunud Polkovoi jaama. Sinna ruttame ka meie.

„Öösel tungime uuesti peale. Siis tuleb meid toetama soomusauto“, teatab pealik Pomerants kavatsusist. Temalt kuuleme, et ka leitn. K. Kamal on jäänud kadunaks.

Pääses ka Matsman. Jällenägemisrõõm oli suur. Jutustada oli üksteisele nii paljugi.

Tartu kommunistide sissekukkumine rahakursiga.

Sündmusi 1918. a. lõpul.

Revolutsiooniline Komitee, kes oli kõrgemaks võimuks Tartus, oma viimasel valitsemispäeval 28. detsembril 1918. a. (järgmisel päeval läks kõrgem võim selleks moodustatud Tartumaa Tööraha Täidesaatvale Komiteele) Eesti Tööraha Kommuna Nõukogude dekreedil põhjal annab määruse, mille järele ära muudetakse endine rahakurs. Saksa mark, mis maksis ühe Vene rubla, hinnatakse 50 kopikale; Oberost rubla, mis oli senises kursis võrdne 2 Saksa margaga või 2 Vene rublaga, hinnatakse nüüd 1 Vene rubla peale. Seega viiakse Saksa rahakurs poole võrra alla. Kaupade hindade aluseks, milleks seni oli Saksa mark, seatakse Vene rubla ja nõutakse valju karistuse ähvardusel kõikide kaupade ümberhindamist ja hinna poolevõrra alandamist.

Kommunistide häälekandja „Edasi“ seda sundmäärust ära tuues oma 28. detsembri numbris märgib rahakursi muutmise kohta veel järgmist:

„Rahakursi normeerimise tähtajast, s. o. tänasest päevast peale tulevad kaupade ja toiduainete hinnad uuesti hindamisele s. o. poole võrra alandamisele.

Sellest ajast peale peavad siis kauba ja toiduainete hinnad rublades tähendatud olema, mille hind aga marga hinnaga võrreldes poole võrra madalam. Nii näiteks kaup, mis marga põhira-

hana 20 marka maksis, maksab uue kursi järele, s. o. rubla põhirahana 10 rubla“.

See korraldus tekitab rahvale rohkesti segadust ja langetab suure enamiku ostuvõimet 50% võrra, sest Saksa okupatsioonaja lõpuks ning Eesti Aj. Valitsuse esimestel nädalatel oli Saksa raha väga rohkesti rahva hulgas liikumas. Ainult üksikud jõukamad, kel oli endisest ajast Vene raha tagavaraks, samuti Venemaalt tulnud kommunistid, kel oli Vene raha, võidavad selle operatsiooniga, kuna just need, kes elavad oma suvisest teenistusest või oma nädalapalgast, kannatavad selle all kõige raskemini, sest nendel on peamiselt just Saksa ja Ülemida (Oberost) raha. Kui veel arvestada, et 1918. aasta lõpul on Tartus suur tööpuudus, mida isegi kommunistlikud võimumehed ei püüa salata, siis on selge, et võrdlemisi vähe on neid, kes on teenistuses ja kel väljaandmise kõrval hakkab raha ka uue kursiga laekuma.

Seda muidugi ei taha tunnistada Tartu Revolutsiooniline Komitee, vaid, nagu eespool nägime, tema tegi rahakursi muutmisest enesele koguni poliitilise propagandanumbri, seletades kaupade hindade langust 50% võrra.

Kuid milliseks kujuneb tolle korralduse järele kaupmeeste olukord? Nagu juba eespool märgitud, oli meil 1918. aasta lõpul käibel pea-

miselt Saksa ja Ülemida raha. Nõnda oli ka kaup, mille hindu nüüd uus dekreet „alandas 50% võrra, ostetud Saksa või Ülemida raha eest, sest Saksa okupatsiooni ajal, kus Saksamaa ja tema poolt vallutatud maad olid muust maailmast eraldatud liitriikide poolt korraldatud rannabiokaadi tõttu, said Tartu ärimehed osta kaupa ainult Saksamaalt, ja loomulikult selle rahakursiga, mis oli meil maksev kuni 28. detsembrini.

Nii tähendas Tartu Revolutsioonilise Komitee loogika järgi kaupade müümist 50% võrra alla tavalise hinna, sest meie ei tohi unustada, et normaalse äritegevuse juures saab kaupmees kaupa müüa ikka ainult nii, et ta peale vahekasu protsendi saab nii palju raha enesele, et samavõrra uut kaupa hankida, kui ära müitud. Võiks kerkida küsimus: edaspidi oleks saadud kaupa osta Venemaalt ja loomulikult siis Vene rahaga, mille kurss nüüd 50% võrra kõrgemale tõsteti. Kuid Venemaa oli tol korral seevõrd laostunud, et seal kaubaostmisest ei oleks saanud olla juttugi. Nii oleks jäänud (vähemalt teoreetiliselt võttes) kauba hankimise võimalused ainult Lääne-Euroopast ning seal näitas Vene rahakurss tol ajal järjest languse tendentsi.

Loomulik, et niimoodi ei saa ükski äri töötada ja kaupmeestel ei jäänud muud üle kui kaupadest endise hinna kättesaamiseks Vene rublades kaupade hindu poole võrra tõsta, ja pealegi pidid sundmääruse järele kaupade hinna aluseks olema Vene rublad. Kuna aga, nagu juba eespool mainitud, tol ajal Tartus oli käibel peamiselt Saksa ja Ülemida raha, siis tähendas see „hinnaalandamise“ aktsioon rõhuvale enamusele Tartu elanikkonnast elukalliduse tõusu poole võrra.

Muidugi ei lepi kaupade hinna tõusuga kommunistlikud võimumehed ja nõuavad kõige kur-

jemate ähvardustega, et hinnad peab nende soovi kohaseit ümber korraldatama.

Nii kirjutab „Edasi“ 30. detsembril:

„See, mis kaupmehed praegu teevad, on lihtsalt kõige avalikum röövimine. Neil ei ole hindade tõstmiseks mingit õigust ega põhjust. Nende teguviis käib täiesti määruse vastu ja need kes seda teevad, tulevad tabada ja ärateenitud karistuse osaliseks teha.

Väga hästi on teada tarbeainete ja asjade tullaõnne hinnad. Kauplustelt võib ka nõuda arveid ja tõendusid, mille varal kauba sisseostu hindade saab kindlaks teha ja näha, kui suur tema vahekasu. Sellepärast on võitlus hindade tõstmise vastu täiesti võimalik. Ja seda võitlust tuleb ja peab pidama ilma halastamata. Kui mõni röövel paraja palga saab, siis ei sügele teiste sõrmed ka nii väga, vaid nad hakkavad rookima ka oma küüni, millega seni igal juhul omale teenimata varandust on püütud kokku krõbitseda.

Nende häbematusel ei ole piiri. Päris päise päeva ajal tahavad silmi välja nokkida“.

Nõnda ei jää Tartu kaupmeestel muud üle kui üksikuid kaupu müüjale mitte lasta ja öelda, et need on otsas. Kuid sedagi pole kerge teha, sest kommunistide võimumehed on nõbedad läbiotsimisi toimetama ja kaupade varjamises samuti spekulatsiooni nägema kui hindade tõstmiseski. Ka ärisid sulgeda ei tohi, sest juba teisel võimulepääsmise päeval anti kommunistide poolt vastav sundmäärus, mille järele suletud ärid natsionaliseeritakse. Nii tekkib Tartu ärielus — niipalju kui seda üldse tol ajal oli — täielik tohuvabohu, mis kestab 28. detsembrist kuni 2. jaanuarini, mil kaubanduse alale toob pisut selgust ning kindlust Tartumaa Täidesaatva Komitee uus määrus. See osaliselt tühistab Revolutsioonilise Komitee poolt 28. detsembril rahakursi kohta antud korralduse.

Siin selgub selline kurioosum, et Revolutsiooniline Komitee on Eesti Tööraha Kommuna Nõukogu poolt väljaantud dekreedid rahakursi asjus valesti tõlgitsenud ja seetõttu niisuguse absurduumi koostanud.

Nüüd uue kõrgema võimu — Täidesaatva Komitee — juhtivad tegelased on oma eelkäijaist siiski taibukamad ja leiavad, et eelmiste poolt teostatud kaupade hinna 50% alandamine Saksa rahakursi allaviimisega on võimatu. Sellepärast annavad nad uue määruse, mis kõlab järgmiselt:

„Saksa rahakursi langemisest hoolimata kaupade hinnad jäävad endiseks.

Näiteks kaup, mis enne 10

1. Diviisi Tagavarapataljoni sõdureid kevadel 1919. a.

rubla maksis, maksab nüüd 10 rubla ehk 20 marka. Niisama ka palkade maksimisega tööliste. Isikud, kes enne 100 marka palka said, peavad nüüd 100 rubla ehk 200 marka palka saama, jne“.

Sellega on siis endise Kommunistlise Revolutsioonilise Komitee poolt raha kohta välja antud määruse 4. punkt maksusetaks tunnistatud.

Maksusetaks tunnistatud 4. punkt on järgmine:

„Ärilises läbikäimises Vene riigi rubla kaupade hindamises rahauksuseks võttes langevad kaupade hinnad uues hindamises saksa marga pealt üle minnes poole võrra“.

Tartu kommunistide häälekandja „Edasi!“, kes nagu eespool nägime, suure hoolega Revolutsioonilise Komitee korraldusi rahvale teatas

ning omalt pooltki õpetust jagas ja kaupmeeste peale märatses, on nüüd sellise kaunis rumala sissekukkumise pärast veidi piinlik ning häbelikult vabandab ta lugejate ees oma eelmiste seletuste pärast.

Uue määrusega on küll olukord ärilises osas muutunud ärimeestele paremaks, kuid nagu juba eespool nägime, saab ikkagi kõige selle juures siiski kõige rohkem kannatada just kodanikkonna vaesem kiht, kelle kasutada on peamiselt Saksa raha, kuigi ka palkade maksimisel Saksa rahas saadav tasu kursivahe tõttu tõuseb. Kuid nagu juba eespool märgitud, oli tol ajal Tartus suur tööpuudes ja vähe oli neid kellel oli teenistust.

A. Rg.

Kahe tule vahel.

Linda Ormesson'i jutustus.

Elasin koos vanematega Naukšeni mõisas, Lätimaal, Ruhja lähedal.

See koht oli mitmete vägede tallermaaks, mille pärast löödi veriseid lahinguid. Kuude viisi prahvatasid meie elumaja läheduses mürsud. Siis tärisesid jälle kuulipildujad. Maja paksud kiviseinad olid kildudest puratud. Ühed võitjad tulid, teised läksid. Nii kuude viisi.

Olin siis veel laps, kuid siiski palju on noilt päevilt jäänud meele, juba Maailmasõja päevilt, mil Naukšenis asus ühe Vene korpuse staap uhkete ohvitseride ja ametnikega.

Ka revolutsioon ulatus siia. Meie majas oli parajasti vene sõdureid ja ohvitseri. Üks lahke ohvitser mängis sõdurite keskel öö läbi kaarte, kuid sõdurid lasid ta siiski hommikul maha... Siis Naukšeni suures õllevabrikus lasti õlu jooksmas. Sellest kuulates, voolas ümberkaudset rahvast musta pilvena õllevabriku juurde. Igaüks tahtis võtta, mis veel saab. Õlut hoiti suurtes nõudes. Kaks meest, kes olid läinud liialt ahneks, kukkusid nendesse nõudesse ja uppusid. Õlu jooksis jökke, millest vesi oli mõni aeg kollane.

Ringi kihutas kasakaid. Need tegid lähedal harjutusi. Torkisid piikidega. Sõitsid nüüd ratsa mõisalossi sissegi. Uppus üks kasak. Jõeke jooksis otse maja külje alt. See polnud küll sügav, kuid kiire.

Venelastele järgnesid sakslased. Olid kõrgid preislased. Nende staap asus mõisas. Kuna ema oskas saksa keelt, pidi ta

tõlgina kaasas käima saksa arstiga, kes rahvale andis abi.

Läksid sakslased, tulid vene valged. Need lasid maha ühe kohaliku elaniku. Miks? Ei tea. Ega siis mahalaskmiseks palju põhjust polnud vaja. Jäid kuidagi ette ja sellest oli küllalt.

Vene valged kadusid. Kuulsime, et tulevad punased.

Olin jõululaupäeval kõik põrandad küürinud puhtaks — kui saabusidki punased. Neid asus ka meile korterisse.

Põrandatel oli hetkega pori kord. Ema, kartes, et nad ehk asuvad rüüstama, hakkas halisema, et oleme vaesed, meil pole isegi midagi süüa. Üks punasõdur tõi siis meile kotitäie heeringaid.

Kuna mõisaomanik von Groote ja ka valitseja põgenesid, usaldati mõisa isa hoolde. Nüüd asuti mõisa rüüstamisele. Uhked vaibad lõigati tükkideks — sadulatele alla! Mitukümmend kasti hinnalist lauaserviisi, kristalli j. m. loobiti lihtsalt puruks! Mõisa sead tapeti. Mõisa kari, 200 lehma, talve külmaga aeti mõõda libedat teed ära, kuid paari päeva pärast toodi uuesti tagasi.

Kusagilgi pidid käima lahingud. Punaseid hakkas kaduma. Pärnu poolt tuli punaste madruste salk. Need olid väga vihased ja riisusid. Läksid edasi.

Ühel päeval punased põgenesid paanikas ka meilt. Jätsid maha püsse ja isegi ühe kuulipilduja. Minejad võtsid aga mõisast hobuseid; tallid jäid tühjaks. Ainult üks hobune, keda naljalt ei saanud liikuma,

tuli ise tühjalt tagasi. Punased ei saanud temast nähtavasti jagu.

Viimaks tulid Eesti väed. Need olid nagu teisest maailmast. Mehed alati rõõmsad. Kõneldi, et kitsarööpmeline soomusrong seisab Naukšeni jaamas lõhutud silla ees. Isa citas rahvast kokku ajada silda parandama. Ta valiti siis ka vallavanemaks, kuigi ei osanud sõnagi läti keelt. Ajad olid segased, lätlased nähtavasti kartsid täita vallaameteid.

Ja siis tulid Eesti soomusronglased.

Mäletan, kuidas maja trepil koos meiega istus keegi kapten, suitsetas ja jälgis punaste patarei tulistamist. Granaadid rakstatasid mõisa ja meie maja ümber.

Eestlastega oli olla julge ja kindel. Nad olid alati rahulikud ja rõõmsad.

Siis asus isa organiseerima lätlastest kodukaitsjaid. Ta käis ringi ja kogus varustust.

Üks rikas läti talunik annetas vana kasuka. Isa lõi selle kasuka vallamaja uksele, all sedel annetaja nimega. Nüüd tuli see talunik ja tõi uue ilusa kasuka. Lõpuks oli salk lätlasi, — vabatahtlikke kodukaitsjaid, — koos. Rahvas varustas nad, püssid saadi ka — kuid vähe hiljem kogu see salk, mõnikümme meest, läks punaste poole üle...

Vähe veel sellest. Kui nad tagasi tulid, siis lasid maha kaks valla ausamat pere-

mest ja tulid maha laskma ka isa, kes aga jõekallast mööda pääses põgenema.

Eestlased lahkusid. Punased tulid tagasi. Otsisid meid läbi. Revolver oli kapi peal. Punane pani käe raamatu peale, mille all oli revolver, aga ei märganud seda. Vintpüss ulatati tagakambri aknast õue, jooksin ja uputasin selle jökke.

Nüüd asusid punased mõisas, eestlased olid mõisa all metsas. Kogu aeg käis nende vahel tulevahetus. Lõpuks harjusime sellega.

„Kes see vankriga sõidab jälle mööda põrandat?“ küsis vanaema, kui kuulipilduja alustas tööd. Ja meie naersime. Ei osanudki enam karta.

Õõseti käisid eestlased luurel ja päeval läks jälle lahti! Olime siis kõik siruli põrandal. Tänu hoone paksule kiviseinale, meiega ei juhtunud õnnetust.

„Eestlastega saab läbi, kuid tulevad soomlased, igaühel puss hammaste vahel,“ levis hirmutekitav teade lätlaste keskel. Viimased kartsid väga soomlasi. Neid meie aga ei saanud näha.

Ühel päeval punased võimumehed põgenesid. Kolm päeva hiljem jõudsid neile järele eestlased. Tulid jälle vaiksetena, rahulikena ja rõõmsaina ning ruttasid edasi. Ei olnud neil aega seekord peatuda.

J. P.

Tulekul Eesti rahvusväkke.

Ilusa maihommiku päikese esimesed kiired langesid meie kaevikutesse. Astusin kaitsekoopast järjekorralisele valvepostide revideerimisele. Valitses hauavaikus, mis tuletas meelde lahingute järelmomente. Üle mullavallide paistis selgesti Saksa valvesõdur, kes jalutas ükskõikselt oma traataia taga, olles veendunud, et venemehed enam sõdijat pole. Lähenedes kuulipildujale, juba eemalt paistis mulle revolutsiooni tulemus: kuulipildur puhkas rasket uinakut, nii et sakslane oleks võinud kuulipilduja ühes mehega vabalt viia kaasa. Oli tegemist äratamisega ja pärast talle selgeks tegemisega, et ta magas, sest unine ukrainlane raius kaljukindlalt vastu, et ta pole maganud. Tagasi jõudes oma kaitsekoopa, ootas mind mu truu käskjalg Ivan sooja einega ja värskete ajalehtedega. Venekeelsete lehtede hulgast leidsin ka mõned eksemplarid tellitud „Postimeest“, milliseid harva sain kätte. Nüüd oli jälle võimalus tutvuda kodumaa elu ja oludega, mida põnevusega püüdsin jälgida. Suure huviga uurisin eesti sõjaväelaste koondumist ja 1. Eesti polgu formeerimist Rakveres. Olin lugenud läti polkudest ja teistest rahvuslikkudest väeosadest ning mõtlesin, miks ka eesti rahvuslikke väeosi senini pole hakatud formeerima? Need põhjused ei olnud mul sel ajal veel selged. Nüüd tekkis mul soov, maksku mis maksab, Ees-

ti polku peab üle saama, et kuidagi ja milgi määral kaasa aidata meie rahvuslikkude väeosade loomisele. Kuid see ei olnud siiski nii kerge.

Teenisin endises Vene 217. Kovrovi polgus, kuulipildujate komandos noorema ohvitserina. Polk asus rindel endises Vilno kubermangus (praegu Poolas) Narotši ja Višnevsky järvede vahel ja sealt väljapääs oli võimata, olgugi et rindel oli vaikne. Peale minu teenis samas polgus veel teine eestlane ltn. K., praegu erukolonel. Rääkisin temale ka oma kavatsustest, tema oli küll huvitatud sellest, kuid leidis veel varajaseks ülemineku 1. Eesti polku. Nüüd katsusin oma soovi ka ülemustele teha teatavaks. Komandöriülemal ei olnud midagi selle vastu, kuid tegemist oli polguülemaga. Polgu adjutant, keda palusin minu soovi ettekanda polgu ülemale, naeris mind välja ja imestas, et mina ei tundvat veel meie komandöri („tõo ne snaeš naševo komandira“). Kuidas ma võisin teda tunda, sest ta oli juba neljandaks ajutiseks polguülemaks peale revolutsiooni algust. Revolutsioonielne polguülem, armeenlasest polkovnik A. oli küll omamoodi üldtuntud „Karapeti“ hüüdnime all, kellele sarnase sooviga muidugi ei võinud esineda ja kes juba revolutsiooni algpäevil puhkusele läks ja tagasi enam ei tulnud. Polgu staabis tutvunesin eestlase allohvitseri Ü-ga, kes oli

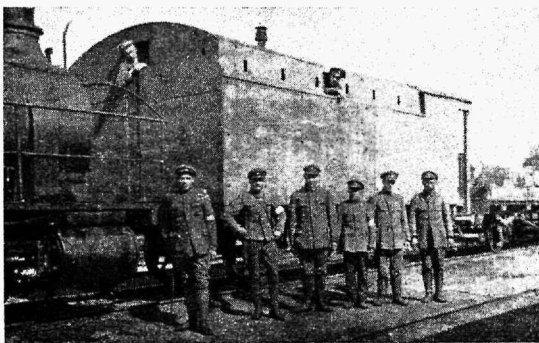
kirjutajaks. Ta oli huvitatud eesti väeosade organiseerimisest ja kodumaa sündmustest. Temalt sain teada, et polgus teenivat veel 3 eesti sõdurit, üks polgu orkestris ja 2 meest 2. järgu voores, tagalas, umbes 20 km polgu staabist, nii siis kokku kuus eestlast. Mina oma soovidega polguülema juurde ei pääsenud, siis tuli oodata järgmise polguülema saabumist. Liinil oli hoogne vennastamine vene ja saksa sõdurite vahel. Vanemad ohvitserid veetisid aega kaardimängus, nooremad olid ajakirjanduse lugemisega ametis, uurides revolutsiooni tulemusi. Sõdurid magasid ja jorutasid laule. Müitinguid peeti võrdlemisi veel vähe. Rooduülem, kelle juures kuulipildujate rühmaga asusin, endine rahvakooliõpetaja, tuli puhkusest ja töisuured pakid aabit-

Meie Kitsaropaline Soomusrong nr. 4 detsembris 1919. a.

said ja raamatukesi, olles arvamisel, et nüüd on paras aeg venemeest õpetama hakata. Roodus oli tõesti suur protsent kirjaoskamatu. Kuid sellest heast algatusest ei tulnud midagi välja, sest ukrainlasest reamees Stassuk juba algul pahandas rooduülema sellega, et temale tervituseks käe pihku pistis ja teda seltsimeheks nimetas. Sellega rooduülem ei leppinud ja vihastas. Juba teise tunniga oli Stassuk õppimisest tüdinunud ja avaldas soovi rooduülemale kojusaamiseks. See viis ka teised sõdurid ükskõiksusele ja agar rooduülem pidi oma koolmeistritöö lõpetama. Kui Stassuk veel midagi rooduülemale oli ütelnud, mis teda äritas, vastas viimane, et teid lolle ma enam ei õpetagi. Distsipliin langes polgus päev päevalt ja vahakord ohvitserite ja sõdurite vahel halvenes. — Vahepeal oli saabunud ka uus polguülem polkovnik A., rahvuselt lätlane, praegu erus Läti armees. Nüüd arvasin paraja aja saabunud ettekande esitamiseks 1. Eesti polku ülemineamiseks. Ilmusin polgu staapi ja teatasin adjutantidele uuesti oma soovist ja palusin minu ettekannet polgu ülemale esitada. Nüüd oli adjutant koguni teine mees ja mõne minuti järele kutsus polguülem mind oma kabinetti. Ta võttis mind väga lahkkesti vastu ja tegi ettepaneku uut

kuulipildujate komandot formeerima hakata, seejuures tähendades, et heameelega ei näe ta seda, kui ohvitserid sellisel ajal kipuvad polgust lahkuma. Tund aega tuli temale selgitada neid põhjusi, mis mind kutsuvad kodumaale, enne kui ülemus oma nõusoleku andis. Nüüd oli tarvis veel nõusolek 1. Eesti polgu ülemalt, et mind sinna vastu võetaks. Selleks saatsin telegrammi 1. Eesti polgu ülemale polkovnik Tõnissonile, kellelt saabus nõusolek mõne päeva pärast. Kuni minu üleviimise dokumentide korda seati, pidin veel „Tšerlioni allikatel“ vahtkonna ülemaks olema. Tšerlioni mõis asus Vileika mackonnas (praegu Poolas). Mõisahooned olid saksa kahurtulega täielikult purustatud, samuti ka viimavabrik ja kelder, kus suured piirituse tagavarad olid. Keldrid olid purustatud, piirituse aamid ja tõrred hävitatud ja kallist märjukest voolas maa seest. Vene sõdur, kes aastate jooksul oli januvenud, võis nüüd tasuta seda kustutada. Need piirituse loigud said Tšerlioni allikate nime. Päeval ei näinud allikatel kedagi, kuid öösel oli seal kibe töö. Sõdurid kogunesid väeosadest katlakeste ja väljalabidatega sinna. Iga mees juba lõhna järele kaevas augu maa sisse, kuhu immitses piiritus, mis tõsteti lusikaga katlakesse, oodati veidi, kuni muda katlakese põhja langes ja siis hakati rüüpama. Hommikul kubits mõisa ümbrus joobnud sõdureist. Järelduseks olid kakelused ja korrarikumised. Et joomisele ja korratustele lõppu teha, pandi ööseks allikatele vahtkond. Vähe tegi ka vahtkond, sest sarnasel segasel ajal jõid ka vahtkonna mehed end täis ja lärmitseksid teistega ühes. Hirnu tegi meestele see, kui saksa patarei mõned mürsud sinna saatis, kuigi harva, sest eellinil oli ju vennastumine. Minu valvekorril oli öösel kokkupõrge vahtkonnastele patarei sõduritega, mis muutus väikseks lahinguks. Hommikul sõitis diviisiülem ise kohale ja tegi korralduse väeosi vahetada. Nii pääsesin Tšerlioni allikatelt. Tulin polgu staapi, kus minu üleviimise paberid olid valmis. Algas sõit Rakverre 1. Eesti polku, kuhu suurte vintsutustega jõudsin 28. juulil 1917. a.

Meie Soomusrong nr. 2 kuulipildujavaguneid suvel 1919. a.

K. R.

Saunaskäik lahingkäras.

A. Nurme.

See oli märtsikuu keskpaigu 1919. aastal. Meie 1-se jalaväepolgu 2. rood asus liinil Narva-jõe kaldal Kudrukülas, kus olime laialipaisatuna majades. Elu seal oli hea, sest vaenlast karta oli vähe, kuna liin asus eemal 4—5 km Keikinö külas; sel vahemaal oli suur mets. Punased oma pealetungimistel liikusid tavaliselt alati Keikinöst otsejoones Triigiküla peale, et meie polgu paremast tiivast läbimurdes, jõuda Narva-Jõesuule seljataha ehk jälle püüasid Rossoni jõe kaldal asuvat Karostelli küla, mis oli nagu valvetökkiks metsa ja Kudruküla liini ees. Peaaegu iga päev löödi lahinguid meist paremal, Triigiküla all ja Vepsküla juures, mõnikord ka meie ees, Karostellis, kuna meie rood oli nagu „vanajumala“ seljataha.

tulla laupäeva õhtupoolikul, tuli meie meestele täitsa ootamatult, mis polnud kuigi meeltemööda. Nad olid metsa varjul tähelepanematult välja tunginud teisele poole jõekaldale, kust avasid tule.

Meie roodul oli ülejõe alati kaks 2-mehelist valveposti. Nüüd punaste pealetungil ühel postil läks korda õnnelikult välja jõuda lahingu piirkonnast, kuna teine post, kes katset tegi otse suunas üle laia jõe tagasihooksta, jäi kahe tule vahele ohtlikku seisukorda. Et ägeda lahingu tõttu enam edasipääsu ei olnud ja karta oli punaste tulistamist tagant, heitsid mehed kesk jõe jääle maha ja lebasid kogu aeg kahe tule vahel. Pärast lahingut tulid mehed tervetena tagasi ja jutustasid oma ebamugavast seisukorrast.

Meie väeüksused Irboska positsioonidel kevadel 1919. a.

Häirimata elu oli mehed teinud lõdvaks ja ühel laupäeval pärastlõunal, kus ilm oli vaikne ja ilus ning märtsi sula juba kuulutas kevade lähenumist, tehti otsuseks sauna minna, et oma ihu vaenlaste üle kohut mõista. Et Kudruküla saunad asuvad laialipaisatuna mööda jõekallast, siis võis sauna akendest sama hästi ülejõe vaenlast valvata. Pandi siis saunahjud küdema ja peaaegu poolroodu asus vihtlema.

Kuid siis kui vihtlemine oli kõige hoogsam, kostus äkki ülejõelt äge püsside ja kuulipildujate ragistamine. Oli põrgumüra. Saunasviibijad võpatasid.

„Punased tulevad!“

Tekkis väike vaheaeg, siis asusid ka meie kaevikutes jõekaldal püssid ja kuulipildujad tööle, olgugi algul pisut arglikult.

Saunasviibijad tõmbasid enesele kihinal-kihinal mõned hädavaajalised riidehilbud ümber ja saapad jalga, ning aluspükste väel jooksti saunast kohe kaevikutesse ning asuti punaseid maruliselt tulistama.

Punaste tegu, meid selles olukorras külastama

Mina sattusin lahingus sidepidajaks ja liikusin ohvitseri ja rühmavanemaga koos lahingu piirkonnas ringi. Olime jõudnud Triigiküla poole külge, kus ühe tühja põhuküüni varjul asusime tulistama punaseid teisel pool jõekaldal, kes meile olid hästi nähtavad. Meie rühmavanem allohviter Adamson, kes küüni nurgalt püsti seistes tulistas, langes kuulist tabatuna surnult meie ette.

Lahing rauges pimedas. Punased taganesid. Nende läbimurdekatsed nurjus.

Pimeduse kattel kandsime langenud lahingusõbra ära.

Kui järgmisel päeval käisime ülejõe punaste lahingplatsil, leidsime seal mõned surnud, keda punased õhtupimeduses ei olnud ülesleidnud. Näha oli lumel ka palju verd, mis tõendas, et meie mehed olid oma töö teinud hästi.

Meil oli ainult üks langenu.

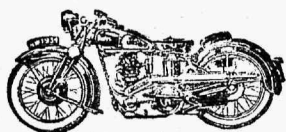
Järgmisel päeval pandi saunahjud juba varahommikul küdema ja poolelijäänud vihtlemine väidi lõpule.

MEESTERAHVA RÄTSEPAÄRI

Jul. Kull

S. KARJA 6-3. TELEFON 468-37

Võtab vastu tellimisi igasuguste ülikondade, palitute ja mantlite peale. Esimeseklassi töö. Soliidne ja moodne. Täielik vastutus. Suurim inglisiide ladu.

Soodsalt ostate meie juurest

Laskemoona
jahitarbeid,
jalgrattaid
mootorrattaid
autosid
õmblusmasinaid
kirjutusmasinaid ja
arvutusmasinaid

nende osi ja tarbeid

K-m. LIER & ROSSBAUM

Tallinn, Viru tän. 7
Telef. 433-34, 479-79

VIRUMAA
ELEKTRI A/S

SAKALA TÄN. 36-4

SUURIM KARUSNAHKADE LADU

Tallinn, Viru 5, tel. 447-52

K.-M.

ABRAMSON

Eelolevaks hooajaks on
ladus suurim valik välis-
ku'i ka kodumaa karus-
nahkades

Müük suurel ja väikesel arvul
Oma parkimise ja värvimise tööstus

Daamidele moosaid siidi-, kuld-, hõbe-
paelu ja nõõre. Mööbli paelu ja nõõre.
Kardina narmaid siidi ja puuvilla. Tri-
koo kangaid ja pesu. Polo trikood. Sõja-
väe kuld- ja hõbetresspaela. Lipunõõre
ja narmaid. Saapapaelu ja muid paela
ja posamendi tööstuse saadusi valmis-
tab ja müüb suurel ja väikesel arvul

Paela- posamendi- ja trikootööstus

A. SCHEER

Tallinn, Viru 4. Kino „Heliose” peal. Tel. 444-82

A.-S. «VILL»

TALLINN, V. KARJA 12

TELEFONID: JUHATUS 450-38

LADU JA KONTOR 450-39

VILLASED JA SIIDIRIIDED.

MEIE ÜLIKONNA JA KLEIDIRIIDED
ERINEVAD VÄRVITONIDE JA VÄRVI-
EHTSUSEGA, KUNA OLEME JUST SPET-
SIALISEERUNUD APRETUURI JA VÄR-
VIMISE HEADUSE TÕSTMISELE.

V A B R I K U D : N A R V A S , T E L E F O N 7 0 , T A L L I N N A S , K O P L I T E L E F O N 1 2

Whishav Ltd

TALLINN, NARVA MNT. 58

Eksport:

Lina ja linaseeme.

Import:

Kanep, sisal j. n e.

SÖÖGISAAL

„KOIT“

Uus tänn. nr. 3

Parim lõunatamise koht Tallinnas

O.ü. Riieturite

Ühiskaubamaja

Tallinn, S. Karja 19. tel. 455-77. Tartu. Aleksandri 5, tel. 16-20

soovitab

**suures valikus
uudismustreid**

Inglise ja kodumaa vabrikulist, palitu-,
ülikonna- ja kostüümiriideiks.